

TOVERBERG

57

JAARGANG 15 / 2 ZOMER 2020

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

"Ieder mens die genoegene schiept in het voltooiën van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805 Rek.

BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese, Bart Madou, André Callier

Werkten ook mee: HansVanhulle +, Johan Debruyne, Marie-Claire Devos, Guido Dobbelaere, Hilde De Cock, Matthias Roggen, Marc Van de Voorde

Kaft: Rika Van Dycke
Vormgeving: André Callier
Foto's: Webfoto's

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde.
Een abonnement nemen kan door lid te worden van Het Beleefde Genot v.z.w.

Afzonderlijke nummers: 6 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Crisispoëzie	5
Waarheid en herinnering	6
Book on the hill	11
Over de grens	12
Angst is een slechte raadgever	22
Doordenker	24
Kunstwerken	26-27
Chapeau	28
Beeldspraak	34
Gedicht	37
De leesgroep Zedelgem leest	38
Beleefd	42
Te beleven	43
Elsenspinsels	45
Les femmes de ma vie	47
En dan nog dit	49

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Bij het verschijnen van deze editie hebben we met zijn allen de wellicht meest surreële periode van ons leven stilaan (en hopelijk definitief) achter de rug. Een periode van angst en onzekerheid, voor velen ook van lijden en scheiden. Maar tevens een tijd van rust en bezinning, een tijd van (her)ontdekken en groeien. We stelden vast hoe extreme situaties zowel het slechtste als het beste in de mens wakker maken: van egoïstisch hamsteren en fuiven tot onbaatzuchtig delen en (ver)zorgen. Het toont eens te meer dat niets ooit zwart of wit is en dat elke medaille haar keerzijde heeft.

Een zekerheid bleef en blijft echter altijd overeind: cultuur is het enige vaccin tegen verveling, angst en wanhoop. En hoewel cultuur in tijden van crisis doorgaans het eerste slachtoffer is, toch zoekt ze steeds een manier om te overleven. Als cultuurhuizen verplicht de deuren sluiten en projecten-met-hoofdletter allerhande bij gebrek aan budget en publiek worden stopgezet, dan borrelen volkstoneel, muziek en creativiteit op uit de onderbuik van de samenleving.

Ook de Toverberg blijft de (goed ontsmette) vinger aan de culturele pols houden. En waarmee kunnen we dat beter doen dan met Crisispoëzie van de hand van Guido Dobbelaere? Johan Debruyne vraagt zich af of we ons in deze crisistijden moeten laten pampieren. Wijlen Hans Vanhulle ontdekte bij Clem Schouwenaars een weinig rooskleurige voorspelling van een gesloten, individualistische maatschappij waarin de economische logica primeert. Visionair of pessimistisch? In de nieuwe rubriek "Over de grens" gaan we op zoek naar artistiek potentieel over provincie- en andere grenzen heen. Dit keer toont Matthias Roggen ons een licht dystopische toekomst. Maar Mark Van de Voorde waarschuwt ons dat angst een slechte raadgever is. Een mens moet trouwens zijn hartstochten beheersen, leerde Carine Vankeirsblick terwijl ze zich vanuit haar kot door de zware ideeën van Kant worstelde. Gelukkig is er altijd hoop... Hoop, die we terugvinden in de doeken van Monique Haelewyn onderaan dit artikel en op de middenpagina's, waar Annemie De Vadder, Carine Vankeirsbilck, Herman De Leye, Rik Van Dycke, Bart Madou en Francine Opstaele hun kunstzinnige invulling geven aan dat woord. Hoop ook bij Marie-Rose

D'haese, die ontdekt dat zelfs *un Houellebecq peut en cacher un autre...* Bart Madou vertrekt op coronaire meta-wandeling, en Hilde De Cock heeft al een vriend in gedachten om mee te nemen. Marie-Claire Devos schiet met haar leesgroep onze virologen te hulp en gaat in Afrika op zoek naar een mensengenezer.

Bart Madou heeft nog net voor de "lockdown" een boeiende lezing kunnen meepikken over de verbluffend actuele ideeën van Multatuli, waarna ikzelf me in mijn Elsenpinsels afvraag wie het bij het rechte eind heeft: moeten we de zogenaamde specialisten geloven boven eigen ervaring? Bart Madou verkiest twee boeiende dames als *Femmes de sa vie*, en hopelijk kunnen we in het najaar weer boeiende lezingen bijwonen. Op het programma staan alvast kennismakingen met Martha Nussbaum en Susan Sontag. Tot slot neem ik jullie nog mee op een reis door de tijd. Veel lees- en kijkgenot!

Together we stand

Vijf getourmenteerde figuren putten hoop en kracht uit hun verbondenheid
Vijf doeken van 40 x 120 cm, acryl - Monique Haelewyn

Crisispoëzie

Door Guido Dobbelaere

QUARANTAINE

nu is liefde
liplezen van achter het raam
in de spiegels woorden horen
die op de helling staan
van nooit gezegd

stilte is weer bespreekbaar
leegte is verhandelbaar
als oude kostbaarheden
nader tot u is verder dan
we zullen het te laat geweten hebben

in het laatste tuimelen
van de dageraad
in de ijle verrukking
tussen vuur en angst
wankelt de stamelman
en hoort zijn adem dun worden
als glasalen op weg naar zee

tijd is niet meer te verschalken
daar is het eerste warkruid al
helder en meedogenloos
de ekster vaart zijn roofnest binnen
en de sappen stollen in de tuin
zeldzame fossielen groeien tussen de maden
het onuitstaanbare zoemen
in de bijenkorven is begonnen
lente binnen handbereik

ik dacht
nog eens de baai van Napels
en dan doodgaan van weelde
of nog een keer het woord dat vlees wordt
nog een keer mond zijn en huid en lenden
en verdwalen achter ogen

zo onvoorspelbaar
als wichelroede en pendel

zo ontastbaar
zijn de nieuwe tederheden

Waarheid en herinnering

Door Johan Debruyne

PAMPER(EN)

De corona-isolatie gaat me wat beter af dan ik, geboekstaafd als "sociaal dier", had gevreesd. Ik vraag me bijwijlen dan ook wel eens af of de meeste mensen de dingen niet een beetje anders ervaren dan ikzelf en waarom dat zo zou zijn. Ik mijmer terug in de tijd. De jongste van een groot nest, opgegroeid in een huis waar het veelvuldig komen en gaan sporen op de deuren achterliet: een bakkerij met (een paar straten verder) een soort klein filiaal *avant la lettre*, gerund door een in hoofdzaak Franstalige nicht van vader zaliger. Een totaal andere wereld. Een triporteur als bevoorradingsvehikel in de ochtend, en over de middag, voor de jongste jongens, een soort geruite zak om de schouders voor een reeks huis-aan-huisbestellingen. Een overdadig gevulde sjaal. Oversized boodschappen, dus. Een thuis waar het heel druk was en denken aan een sluitingsdag gewoon zondig. Net zoals in een warenhuis winkelen wanneer je zelf een zaak runde.

VAN DALE:

1PAMPEREN (M.B.T. PERSONEN): ZO VERWENNEN EN IN DE WATTEN LEGGEN DAT HIJ AFHANKELIJK WORDT OF BLIJFT

Omdat ik voor mijn moeder - ik zal een ontzettend lieve peuter zijn geweest - amper iets verkeerd kon doen, was er geen zweem van ophef omtrent het feit dat ik soms erg lang in mijn kleine bed bleef liggen. Iedereen was bezig. Of de deur al uit. En dan zat ik in een soort beneveld decorum een zeldzame stilte te koesteren. Ik hoorde hoe de deurbel cliëntèle aankondigde en ik kon de gesprekken volgen. Smalltalk meestal. Soms vrolijkheid. Soms drama. Moeder luisterde. De wereld draaide zonder mij. Ik vond het heerlijk, het leven als hoorspel. Wat ik opving, bleef hangen. De stemmen van de klanten, wat er werd gezegd en hoe het werd uitgesproken, het eindeloos geduld van mijn moeder, het gesmoorde zuchten, maar ook het vloeken en het amechtig hoesten van vader. Zware Mervil-roker.

Ik had twee fopspenen (tutten) en vond er wel eens plezier in niet in de gemeenschappelijke pot te plassen, maar mijn billen een soort warm bad te bezorgen door in bed te plassen. Wanneer het aanvankelijk lekker stomende *lendenbad* begon af te koelen - steevast sneller dan verwacht - gleeed ik stil het bed uit. Ik wist dat er geen haan naar mijn gezeik zou kraaien. Ik ben zowaar vergeten waar ik mijn natte was achterliet. Onder

de lakens lag een beschermhoes. Beneden stapte ik ongemerkt het gonzende leven binnen. De kelder bood eetbaars.

Codes waren er niet. Een stramien evenmin. Ik ontbeet in mijn eentje en wanneer ik dicht bij moeder wilde zijn, kroop ik onder de toonbank. Ik viel er al eens in slaap. Samen met een van de katten. Muizenvangers. Kort voor de middag zat ik dan samen met haar aan een ronde tafel in wat de achterkeuken werd genoemd. Handig en onverstoord sneed zij de groenten klein om die wat later te koken. Blancheren, dus. Zou ik later leren.

Mijn prille leven begon pas in de avond, wanneer de oudere broers en zussen hun school of werk erop hadden zitten, thuis dingen deden of (vooral) op stap gingen en vader zich na zijn middagslaap opmaakte voor een rondje volkscafés (klanten...) in de buurt. Ik bekeek het allemaal.

Met regelmaat miste ik een schooldag. Het leven thuis en in dichte en wat verdere straten had veel meer te bieden dan de schoolboeken en de saaie leerkrachten. Nu ik de zesenzestig voorbij ben, herinner ik er mij nog twee uit mijn humanioratijd. Een ervan zei met nadruk dat ik leraar moest worden. Voor een keer heb ik geluisterd: ik zou later met veel passie lesgeven. Speelde ik het leven?

VAN DALE:

PAMPER: WEGWERPLUIER WAARIN EEN STOF IS VERWERKT DIE URINE ABSORBEERT EN VASTHOUDT

Ik zeg dit allemaal, omdat ik nu al een hele tijd vooral aan... pampers moet denken. Ik krijg de beelden maar niet uit mijn hoofd. Niet de doeken die moeders en oudere zussen in mijn kindertijd met speciale spelden om de kleintjes hun en ook mijn middel wikkelden, maar die wegwerpdingen. Ze refereren aan vreugde om nieuw leven en appelleren tegelijk aan het andere uiteinde van de cyclus die "leven" heet. Het is ongetwijfeld de schijnbaar eindeloze corona-ellende die de gedachte opdringt. Het lezen van *Cliënt E. Busken* ook.

Zo wil ik niets liever dan mijn kleine, kakelverse neefjes pampere - in alle betekenissen van het woord, trouwens -, maar denk ik tegelijk aan minder aangename handelingen met de almaar ingenieuzer verpakte, urine absorberende *donzigheid*. Bij wie oud is, dus, en/of in de clinch ligt met zijn of haar gezondheid. Wie als volwassene node opnieuw wordt gepamperd. Vooral dan in de louter fysieke betekenis van het woord. Voor het mentale pampere is immers tijd noch personeel voorhanden. De cirkel van heel wat levens. Alleen wanneer je vroeg genoeg sterft, of als Magere Hein je meedogenloos weg komt maaien, ontkom je aan het dons omheen je verschrompelde schaamstreek.

"Je moet eens kijken wat ze in mijn slipje hebben gelegd!" zei ze. Het ging niet om een uit de kluiten gewassen inlegkruisje, maar om een reuzenpamper in een veel te klein slipje. Inderdaad: geen gezicht. De tot kort voordien zelfstandige en fiere vrouw was verward en furieus. Mateeloos gekrenkt in haar "zijn". "Schandalig, toch!" Ze kreunt tegen de negtig aan, maar draagt nog steeds slippjes. Haar goed bewaarde lijf vraagt erom.

"Als je te vaak valt en je botten breekt, dan kom je onvermijdelijk hier terecht", suste ik. "En het is misschien maar voor even", zei ik tegen beter weten in. Voorts legde ik uit waar dit wattige onding allemaal goed voor was. Langzaam zou ze het begrijpen. Haar verzet ebde weg. Communicatie? Daar ontbreekt het aan. En personeelstekort in de zorg: een wel heel erg oud zeer.

MA, MAG DIE LAMP BLIJVEN BRANDEN?

Hoe ervaren mensen dit fysieke gepamper op het eind van hun leven? Niet iedereen zo furieus, denk ik. Maar toch. Ik vraag het me voortdurend af. Maakt het boos? Opstandig? Went het? Bekamp je het met cynisme? Of valt realiteitszin te verkiezen? Zouden hier studies over bestaan?

Zoals de oude grootmeester ("Oud zijn is iets vreselijks, weet je? Niets functioneert nog zoals het hoort te functioneren!") probeer ik uitzonderlijk eens met de hand te schrijven. Bic. Ik vind al dagen niet echt mijn draai en hoop zo opnieuw enigszins op dreef te komen. Ik zoek mijn eigen Corona-balans. Een zeker ritme, enige routine. *Cliënt Busken* (recente roman van Jeroen Brouwers) werpt me terug in de tijd. Een kwarteeuw maar liefst, en toch lijkt het gisteren, net als dat blijven liggen in mijn beplaste kinderbed. Het boek herinnert me aan hectische en bange tijden. Aan onrustige nachten. *Ma, mag die lamp blijven branden?*

Vandaag is die angst er weer. Dit keer dat het virus je te pakken krijgt. Bang om lang in volstreekte eenzaamheid te moeten toeven. Om mijn geliefde ziek te maken. Vandaag even een traan weggepinkt toen ik las dat Liesbeth List gestorven was. Een voorbeeld van absolute verfijning en elegantie, waarnaar ik achteraf beschouwd altijd op zoek blijf te zijn geweest. Schoonheid. Op tal van domeinen.

Veel vroeger was er de angst om moeder te verliezen. Op haar vijftiengste heb ik haar los moeten laten. Voor een laat gekomen Benjamin is dat niet oud. Voor mij is oud niet oud, weet je? Ik ben oud mooi gaan vinden.

Busken sleurt me mee tot voorbij een flard gazon en een stenen boordje. Een minimale hindernis die met een rolwagen moeilijk te nemen valt. Herinneringen...

Zorginstellingen. Busken voelt zich gevangen. Een cliënt. Geen patiënt. Hij beweegt amper, maar beeft over zijn gehele lijf, observeert vlijmscherp en schimpt. Hij spuugt innerlijk op de domheid alom. Het onbegrip. De routine. Best leerrijk hoe hij met de situatie omgaat. Om het vallen te voorkomen, zit hij vastgebonden. Hij wil een mes. Zij wilde dat ook. Levende wezens bind je niet vast.

LEVEN OP EEN ZUCHT VAN DE DOOD

Van wat hij schrijft word ik niet vrolijk (zelden werd ik vrolijk van Brouwers' boeken, maar daar lees je niet voor, het gaat hem vooral om hoe hij de dingen verwoordt), maar ik kan vluchten. Ik klap het boek dicht. Dementie. Alzheimer. Beven. Morsen. Vallen. Shaken. Faken... Ellende. Soms is het lachen om wat hopeloos droevig is. Zijn gefakete weerwraak bijvoorbeeld. Verbazend knap wat Busken doet: realiteit, taal en wartaal worden weergaloos vermengd. Een meesterlijke shake! "Busken" is een virtuoze taalcocktail. Als lezer raak je soms de weg kwijt op de vele zijwegen van zijn en jouw herinneringen. "Busken": leven op een zucht van de dood.

Bij het gedoe met een pamber had ik er weer genoeg van. Het bracht me ver voorbij die slipjes. Bij mijn eigen moeder die sinds lang geen slipjes meer droeg, maar uit de kluiten gewassen onderbroeken. Haar leven werd nog wat gerekt. En diep in dat bijna spastische, afgeleefde lijf reste nog iets van wat ooit oerkracht moet zijn geweest.

Vandaag zou ik naar haar moeten zwaaien, vanop de parking. Een onverdraaglijke gedachte. Hoe zal ze eten? Probeert ze het alleen? Ze zal bidden.

Ze kon moeilijk alleen zijn, mijn moeder. Maar ook toen zij opnieuw werd gepamberd, was er amper voldoende personeel. Een kwarteeuw geleden! Besparingen in de zorg? Het was nooit anders. Haar jongste was toen nog sterk en gedreven. Maar toch: haar eenzaamheid en zijn angst om haar te verliezen. Het overheerste mijn denken. Hoe zij zich aan het leven vastklampte. Het vuur in haar blik. *Dans les yeux de ma mère...*

DINGETJE

Is iedereen voldoende doordrongen van het feit dat we bijna allemaal gepamberd zullen worden wanneer we langzaam uitdoven? Voldoende zijn afgetakeld. In Brouwers' boek wordt Busken op de plee gezet: "Je dingetje binnen de pot houden, meneer Busken!" Dingetje... Die tergende verkleinwoorden. Tijd voor je bedje. Je koffietje wordt koud. Ik zal je rolwagentje daar... "Euthanasie". Het woord hamert tegen mijn slapen.

Thuis. We blijven binnen. Het moet. Het gaat haar behoorlijk af. Ze ziet doorgaans immers liever geen mensen. Die boezemen angst in en maken haar onzeker. "De mensen zijn slecht. Barslecht." zei de clown tegen het danseresje. Ik loop als een kind te zeuren. Om een photinia (boompje) die ergens aan een grens - die zijn er weer in Europa - staat uit te drogen. Ik wil zo graag een boompje in de eigen tuin. Het mensdom valt stil; de natuur herademt.

Ik sla Busken weer eens dicht, niet helemaal en nu niet om het beven, shaken en faken, maar omdat een ouder paar - risicopatiënten zoals ik -, voor het raam langs de laan het gedicht van Szymborska van ons raam aflezen. Zouden ze ook haar geboetseerde kopje boven het gedicht zien? Het hangt in zijn donkere bescheidenheid aan de wat donkere muur. Sinds maanden kijk ik uit op het werftoilet van de bouwwerf naast de deur. Een klein parkje had hier gekund. Nee, ontmoeten. Het worden stenen, platen, beton, appartementen en garages. Het moet opbrengen. Ze gaan het nooit leren.

Er is weinig passage nu. Corona. Mensen uit de buurt willen even luchten en ontdekken pas nu het gedicht, in folie aan het raam gekleefd. Venstergroot. Soms zie ik het. Wanneer ik lees, keer ik omwille van de lichtinval de tuin de rug toe. Met een Jori van Dufossé kan dat moeiteloos. Die draait op zijn standaard.

Moeder werd gedurende jaren gepamperd, terwijl ze helder bleef, onderdanig deed, maar ook sluw en ondeugend was. De gretigheid waarmee ze de eenvoud van haar leven toen omarmde, was inspirerend. En toen mocht nog geknuffeld worden. Een kwarteeuw na datum voel ik nog - ze was ontzettend fel vermagerd - haar jukbeenderen en haar natte lippen op mijn wang. In Coronatijden zou ik alleen aan het raam hebben mogen zwaaien. Ik kan het me niet voorstellen. Ik zou misschien wel opstandig zijn geworden. Onwezenlijk dat je niet meer bij iemand mag die zo veel voor je betekent. Ik weet wel: niet alle moeders hebben die verdienste. Ik volg het ziekmakende nieuws op de voet, van het journaal tot en met De Afspraak. Er zijn ouders die eigenlijk beter geen kinderen hadden gehad.

Positief blijven. En wachten op dat boompje. En op het kunstwerk dat ik zelf heb bedacht en dat iemand nu aan het afwerken is. En op een technische kraan die mijn deurbel kan vervangen door de stem van Julien Schoenaerts. Wie aanbelt én wie thuis is - wij, dus -, horen dan: "Ik ken bij jou alle verborgen bloemen/Ik ken alle verdorde stengels in jouw tuin/Daar hangt een geur van zoete mist vlakbij de mossen/Hoe lang duurt een tuin, mama/Als alle frambozen gelukt zijn?"

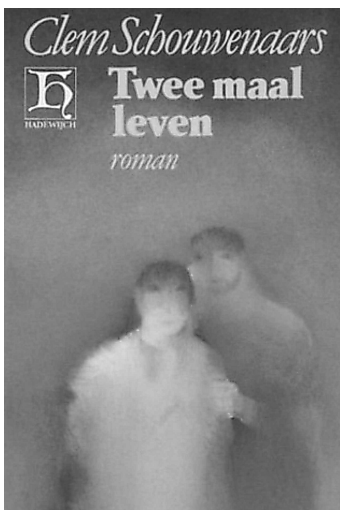
Daar droom ik al tijden van. En wachten doe ik voorts op nog veel meer moois. Na corona zijn er Roel, Ignace, Daisy en vele anderen. En nu ga ik een stapje zetten in de eigen wijk.

Book on the hill

Door Hans Vanhulle (1965-2019)

TWEE MAAL LEVEN - CLEM SCHOUWENAARS

"De maatschappij van de toekomst zal meer en meer gesloten worden voor individuen die anders denken dan de massa, door haar gekweekt. Zij zal aldoor harder en kouder worden, net als de materialen waarvan zij haar façades optrekt aldoor duurzamer en levenlozer worden. Een hope-loze maatschappij waarin vergissingen geen kleur meer brengen, omdat iedere vergissing fatale gevolgen met zich zal brengen. In mijn ervaringen kondigt deze maatschappij zich reeds aan..."

En wat zijn dan de 'ervaringen' van het hoofdpersonage Manu Ressel?

Hij maakt heibel bij de multinational die hem als bediende werk en zekerheid verschaft, hij wordt er oneervol ontslagen en droomt ervan een even *zelfvervullend* leven te leiden als zijn twee jaar oudere broer Ossian, die een freelanceschrijver en romancier is. Maar in zijn zoektocht naar nieuw werk bij een uitgeverij waar zijn broer publiceert, kent hij veel tegenkanting, vooral als hij op de sollicitatie duiding moet geven bij zijn oneervol eerste ontslag. Ondanks het feit dat zijn technische proeven behoorlijk zijn, stuurt men hem wandelen omdat men in hem een potentieel gevaar vermoedt van '*deloyauteit*' ten

opzichte van het 'systeem'. Aan hem kleeft immers het stigma van opstandeling tegen het economische establishment, dat meer gebaat is bij volgzame, makke lammeren.

Clem Schouwenaars betoogt terecht in dit boek dat ook de culturele sector net zo prozaïsch gebonden kan zijn aan een harde economische logica als alle andere levensdomeinen. Bijgevolg is er volgens hem ook in haar rangen geen plaats voor denkende individuen die een eigen spoor willen nalaten. Het is dan ook een grote ontgoocheling voor het hoofdpersonage als hij veel tegenstand ondervindt in zijn wens naar meer zelfrealisatie in zijn werk.

Clem Schouwenaars confronteert diverse romanpersonages in schril contrast met de maatschappij, zoals we dat van hem gewoon zijn. Zijn vrij-

denkersstreken heeft hij nooit verleerd. Hij is ongeëvenaard voor wie hem ironisch leest als een gedegen en veelschrijvende streekromancier met de vinger aan de pols van de tweede helft van de vorige eeuw. Zijn hoogst ironische kijk op het basale leven en haar vele valkuilen, die hij bijwijlen met een grote hilariteit wist te beschrijven, zullen mij blijvend voor ogen staan. Ironisch en maatschappelijk uitdagend was hij dikwijls, bijtend sarcastisch bijna nooit. Een recensent merkte op dat hij zijn eigen bittere ervaringen met de kille en ontmenselijkte bedrijfswereld in deze roman van zich afschreef.

Clem Schouwenaars heeft ooit een mislukte zelfmoordpoging begaan. In die zin is het aangehaalde citaat bovenaan deze bespreking dan ook typerend en treffend voor hem. Voor mij was hij alvast dé meest bepalende schrijver tijdens mijn adolescentie. Sindsdien las ik hem nauwelijks nog. Zijn mooiste boeken vind ik nog steeds *De Seizoenen*, *Winters verweer*, *Het Waanbeeld* en *De leden van de Jury*.

Over de grens

Door Matthias Roggen

GILLES

1.

Er is me weer wat overkomen. Herinner je je nog dat restaurant waar we dikwijls kwamen in de jaren voor de oorlog?

Ik ben er gisteren nog eens heen gegaan. Ik weet niet waarom. Het lag eigenlijk helemaal niet op mijn weg. Toch besloot ik er nog eens langs te gaan.

Het begon al laat te worden toen ik er aankwam, het liep al tegen tien, maar ik had tijd, ik moest de dag nadien nergens heen en het was al zo een mooie avond geweest.

Teleurstelling, toen ik voor de gevel stond van de plek waar we ooit zo veel gelachen hadden. De ramen, toen met rood licht beschenen, waren nu niet meer dan donkere hopen. Het gezellige terras was veranderd in een vuilnisbelt. Mijn maag keerde om.

Ik wou me omdraaien en weggaan, vergeten, maar deed het niet. Ik ging naar binnen. Misschien was daarbinnen alles hetzelfde gebleven, ik was te naïef.

Binnen was het even donker als buiten, alleen wat gedimde lichten aan het plafond zorgden voor een zwak schijnsel. Ik zag de dikke sigarettenrook sierlijk naar omhoog kringelen, vond met moeite de weg naar de bar, waar ik ging zitten op een onheilspellend krakend krukje.

Meer café dan restaurant, alhoewel je er wel degelijk nog steeds eten kon krijgen. Maar dat vertrouwde ik niet. Wat was er met deze plek gebeurd?

Aan de tafeltjes die kriskras in de ruimte waren neergezet, zaten mensen. Mistroostig. Eenzaam voorovergebogen, mekaar bespiedend. Ze deden hardnekkig hun best om de schijn hoog te houden dat ze op iemand zaten te wachten. Maar er was niemand op weg naar hen. Niemand zou hen missen vanavond. Nergens konden zij terecht. Ze zaten daar maar, en morgen zouden ze er nog zitten.

Toen ik me iets bestelde en een sigaret opstak, kwam ze naast me zitten, die wat vreemde vrouw, en begon ze me haar verhaal te vertellen.

2.

"Hij hield van mij en ik hield van hem. Zo eenvoudig en zo diep was onze liefde. Maar ze moesten dat zo nodig van ons afpakken. Waarom? Waarom wij? Ik weet het niet en het doet er niet toe. Het had eender wie kunnen overkomen. Wat gebeurd is, is gebeurd. En wat gebeurd is, is erg.

Ik moet verder zonder hem. Maar het zal niet tevergeefs zijn. Dat moet ik mezelf wijsmaken. Ook al ben ik nog jong en is de tijd, die ik alleen moet zien door te komen, nog zo lang. Het is het waard geweest."

Ze had onafgebroken, strak voor zich uit gekeken, alsof ze zomaar wat tegen zichzelf zat te praten. Af en toe trok ze aan haar sigaret, waarvan het kopje dan telkens roodgloeiend oplichtte.

Ze had me dat onbehagelijke gevoel gegeven dat je krijgt wanneer je niet zeker weet of iemand het wel tegen jou heeft en je jezelf geen houding kunt geven. Maar toen ze ophield en er een stilte viel, keek ze me recht in de ogen. Haar sigaret nonchalant tussen haar vingers geklemd. En ik wist dat ze zich wel degelijk tot mij had gericht.

3.

Ik kwam wat uit de lucht gevallen, was geschrokken door haar plotse blik. Haar diepe donkere ogen die glansden en door de rook van haar sigaret omgeven werden. Ik wist niet onmiddellijk hoe te reageren, dus stamelde ik: "Euh, excuseer?"

"Mijn man, Gilles Leclerc. Hij hield van bloemen en van mij. Ik denk, hadden ze hem ooit voor de keuze gesteld, hij zou voor mij gekozen hebben, op een bed van bloemen.

Hij had een kleine bloemenzaak, overgenomen van een of andere verre oom. In die tien jaar dat ik hem heb gekend, heeft hij me ontelbaar veel keren overvallen met een bloem of een boeket. Rozen, tulpen, ranonkels."

Bloemen? Tulpen? Bloemenzaak? Waar had die vrouw het toch over? Eigenlijk wou ik weggaan. Ergens anders plaatsnemen, aan dat tafeltje bij het raam, bijvoorbeeld. Of gewoon afrekenen en naar buiten gaan zonder haar nog een blik te gunnen. Maar ik bleef zitten, iets in de beweging van haar vuurrood gestifte lippen hield me op mijn plaats. Ook kreeg ik het gevoel dat, mocht ik ergens anders gaan zitten of naar buiten gaan, dat ze me dan zou volgen en gewoon verder zou praten tot haar verhaal ten einde was. Dus bleef ik zitten, en wat er daarna zou gebeuren, dat zag ik dan nog wel.

4.

“Tien jaar geleden leerde ik Gilles kennen. Ik was toen net negentien geworden. Ik zou nu gemakkelijk nog een andere man kunnen vinden, de meeste mensen vinden me te jong om de rest van mijn leven alleen door te brengen. Maar daar gaat het niet om. En bovendien wil ik het niet. Wat Gilles en ik hadden, kan nooit geëvenaard worden.”

Ze duwde haar sigaret uit en stak onmiddellijk een nieuwe aan. Ik zag dat er op het uitgedoofde peukje resten lipstick waren achtergebleven.

“Ik leerde hem kennen hier in Parijs, aan de oevers van de Seine. Het gebeurde op een zwoele lenteavond. Je weet wel, het soort lentedagen die als een voorbode van de zomer zijn. Maar de dag nadien valt de regen dan met bakken uit de lucht. Alhoewel ik me niet kan herinneren dat het in die tien jaar ook maar een dag heeft geregend. Voor ons was het elke dag zomer.

Ik was naar Parijs gekomen, gewoon omdat het kon. Ik was jong, wist niet of ik zou verder studeren en ik wou er gewoon eens op uit trekken. Bovendien was ik nog nooit in onze hoofdstad geweest.

Ik was hier al een paar dagen en had een tijdelijk baantje gevonden als serveerster in een café op de Boulevard du Montparnasse. In mijn vrije tijd zwierf ik rond, nooit goed wetend waar ik nu eigenlijk heen wou.

Toen ik op een avond een wandeling langs de Seine maakte, kreeg ik hem al gauw in het oog. Een rijzige figuur met een ferme rosse baard en een fiere snor. Hij keek mijn richting uit. Misschien had hij me al veel eerder gezien, misschien heb ik hem het eerst gezien. Ik heb het hem nooit gevraagd. We werden naar elkaar toegezogen. Onze voeten deden al het werk, volgens mij dachten we allebei niet meer na, maar lieten we gewoon ons instinct spreken. Onze voeten hielden pas halt toen we vlak voor elkaar stonden. Niet goed wetend wat we moesten zeggen, we konden enkel glimlachen naar elkaar.

We gingen zitten op een bank. Dankzij het goeie weer liepen er nog veel mensen buiten. Een paar studenten zaten muziek te spelen op een gitaar, en te zingen. Ze dronken rode wijn.

Toen een ouder koppel ons passeerde, arm in arm, traag sloffend en zichtbaar genietend van hun zoveelste lenteavond samen, vroeg hij mij of ik ons ook zo kon voorstellen: oud, arm in arm, langs de Seine wandelend. De warme zekerheid in mijn onderbuik deed me ja zeggen.

Toen wist ik nog niet dat er ons maar tien lentes samen gegund waren.”

5.

“Die avond - het was eigenlijk al nacht, maar voor ons stond de tijd stil - wandelden we zij aan zij langs de oevers van de Seine. Af en toe raakte zijn arm de mijne. Waarna er telkens weer wat ruimte tussen ons kwam en ik me heel even heel erg eenzaam voelde.

‘Ga je met me mee?’ vroeg hij.

‘Waarheen?’

‘Naar mijn bloemen.’

‘Je bloemen?’

‘Ja, ik heb een bloemenzaak en erboven is een appartement, daar woon ik.’

‘Ik volg.’

Die nacht sliepen we voor het eerst samen. Ik zie je al kijken, maar nee, zo was het niet. We hielden elkaar de hele nacht vast. De uren leken wel een eeuwigheid te duren, maar op een goeie manier, niet slecht.

‘s Morgens werd ik wakker en was hij verdwenen. Het kussen en de matras voelden nog warm aan, een bewijs van zijn aanwezigheid.

Toen merkte ik de witte roos op aan het voeteneind van het bed.”

6.

“Ik keek op van de bloem naar het raam waarvoor het gordijn halfopen hing, waardoor een streep zonlicht naar binnen viel die mijn gezicht streelde. Mijn oog viel op de dampende koffie en het bord croissants.

Ik at en dronk alleen. Het knisperende geluid van de croissants telkens ik erin beet, deed me denken aan mijn kindertijd. Ik bracht toen de zomers door bij mijn grootouders die op het platteland woonden. Een van mijn favoriete bezigheden was het vermorzelen van hommels onder mijn schoenzool. Dat maakte hetzelfde geluid. Ik weet niet waarom ik net toen aan die lugubere hobby moest denken.

Veel had het appartement niet om het lijf, het was eigenlijk eerder een kamer. Gelukkig hadden we niet veel nodig. Buiten het bed en de kast stond er nog een kleine tafel bij het raam waaraan ik nu zat te ontbijten. En er stonden twee koffers bij de deur. Aan de muur hing een schilderij, een reproductie van Van Gogh, een van zijn zovele zonnebloemen. Voor de rest was er niets, maar niets was goed genoeg voor mij.

Ook al was ik alleen in de kamer, stil was het er niet. In de verte, doorheen de muren, hoorde ik muziek:

*Feel the breeze deep on the inside
Look you down into your well
If you can, you'll see the world in all his fire
Take a chance
Like all dreamers can't find another way*

Het leek van beneden te komen. Toen ik de trap afdaalde, hoorde ik Gilles meezingen. Hij was geen goeie zanger. Maar wat hij miste in talent, maakte hij goed door zijn enthousiasme.

Enthousiasme, dat was zijn grote talent.

'Dus hier zit je,' zei ik luid.

Gilles schrok en draaide zich lachend naar me om.

'Hebben de croissants gesmaakt?'

'Ja, heerlijk.'

'Goed zo. En de koffie? Niet te sterk? Niet te slap?'

'Nee, net goed.'

'Fantastisch. Het spijt me, maar ik moet de hele dag werken. Als je wil, duik dan maar gerust de stad in. Je zal zien dat er van alles te ontdekken valt.'

'Nee, ik denk dat ik hier bij jou blijf.'

'Dat kan natuurlijk ook. Maar ik moet je waarschuwen. Je zal het waarschijnlijk heel erg saai vinden hier in de winkel. En ik wil niet dat je je verveelt, dan loop je misschien weg.'

Gilles grijnsde. Pas toen viel het me op dat hij blauwe ogen had.

'Nee, dat denk ik niet. En ik wil eigenlijk wel eens zien hoe goed je kan werken met die bloemen van jou. Die groene schort staat je trouwens beeldig.'

De vrouw stopte even met haar verhaal en nipte van haar glas. Het viel me in dat ik sinds haar binnenkomst nog amper een woord had kunnen uitbrengen. Dus was het nu misschien het gepaste moment om ook eens wat te vragen.

"Hoe heet je eigenlijk?" Ja, iets beters kon ik op het moment niet bedenken. "Marianne", antwoordde ze.

Ze keek strak voor zich uit. Even leek ze in gedachten verzonken te zijn en zag het ernaar uit dat ze het vertellen beu was geworden. Ze had me al zo meegesleept met haar verhaal, dat ik nieuwsgierig was geworden naar die Gilles en zijn bloemen. En vooral naar hoe er dan uiteindelijk, na tien jaar, een einde aan hun samenzijn was gekomen. Je kon aan de vrouw zien dat er iets ergs was gebeurd.

Ik wou haar net vragen vooral verder te vertellen, toen ze weer uit haar gedachten opdook, alsof ze maar een korte pauze had gehouden.

"In die tien jaar heb ik nauwelijks iets van Parijs gezien. Dikwijls liepen we langs de boulevards, langs de Eiffeltoren of de Montmartre zonder er echt oog voor te hebben. Ofwel waren we druk aan het praten, ofwel zwegen we. Maar in elkaars nabijheid zagen we alleen elkaar. Al de rest was wel aanwezig rondom ons, maar bestond voor ons niet, toch niet echt.

Het overkwam ons dikwijls dat we na uren wandelen uit onze trance kwamen en niet wisten waar we waren. Verdwaald, moederziel alleen, maar samen, ergens in een buitenwijk van Parijs.

7.

Zo leefden we gestaag, maar toch vliegensvlug. Zonder het te beseffen waren we twee jaar verder en nog steeds verliefd.

Soms voelde het aan alsof we elkaar nog maar een week kenden, dan was alles nog zo pril. Maar anderzijds waren er echt twee jaar voorbijgegaan. Twee jaren waarin we elkaar tot in de diepste vezels hadden leren kennen.

We deelden vrijwel alles. Overdag werkte hij en dacht hij constant aan mij. Af en toe hielp ik in de winkel, maar meestal trok ik eropuit. Dolend door de straten van een Parijs dat nauwelijks nog bestond voor mij. Als ik dorst kreeg, ging ik ergens een koffie drinken. Kreeg ik honger, dan at ik. 's Avonds wanneer de winkel sloot, kwam ik naar hem toe. Dan hadden we elkaar een hele dag gemist. Hadden we een hele dag uitgekeken naar dit moment van weerzien. En toen dat ogenblik dan eindelijk aanbrak, genoten we des te meer.

's Nachts, arm in arm het bed inwandeland, omstrengeld in elkaars armen, werd de nacht soms bloedrood. Af en toe dacht ik dat het allemaal maar een droom was, hoe kon dit nu de werkelijkheid zijn? Ik was bang voor zoveel geluk, bang dat het me op een dag allemaal zou ontnomen worden. Maar dan keek ik weer in Gilles' ogen en mijn angst ebde weg. Dan wist ik weer dat in de wereld alles kan. Maar alles blijft niet eeuwig duren."

Ik kon niet anders dan opmerken dat in de laatste zin de toon van haar stem dramatisch veranderde. Ze ging van opgewekt en vol vuur naar een trieste, bijna onhoorbaar zwakke stem. Als de uitgedoofde peuk in de asbak, zo zag ze er plots uit.

8.

"Na vier jaar, een roes waarin ik niets zag, behalve hem, vroeg hij me ten huwelijk. Of er enige voorbereiding aan vooraf was gegaan, betwijfel ik. Hij vroeg het me gewoon, zomaar op straat, alsof het hem plots te binnen schoot en hij er niet mee kon wachten tot we thuis waren.

Witte sluier, zijde, smalle hakjes. Ik voelde me een keizerin. Hij in zijn zwarte smoking, waarin hij op een pinguïn leek, was opgewekt nerveus. Zijn zenuwachtige lachje vertederde me.

Toen we voor het altaar stonden vroeg hij aldoor: 'Ben je gelukkig?'

'Ja, Gilles. Altijd.'

'Voor altijd?'

'Ja, als *altijd* altijd met jou is.'

'Dat lukt ons wel.'

'Zwijg nu. Straks wordt de priester nog kwaad en wil hij ons niet trouwen.'

'Dan zal ik het wel doen. Zo moeilijk kan dat niet zijn.' Opnieuw dat zenuwachtige lachje.

Toen we de kerk buitenkwamen, allebei geringd voor het leven en bestrooid met rijst, was er voor ons eigenlijk niet zoveel veranderd. We trouwden omdat het ons zo vanzelfsprekend leek, maar dat het voor ons een meerwaarde was, neen, niet echt. Al waren we wel heel gelukkig die dag. Maar dat waren we al elke dag geweest."

9.

"Telkens we op restaurant gingen, bestelden we allebei hetzelfde. Omdat we het leuk vonden om ons te gedragen als een stelletje pubers op hun eerste afspraakje. Om een of andere reden associeerden we zo'n gedrag met puisterige pubers.

'Smaakt het schat?'

'Ja, hoor. Smaakt het jou?'

'Alles smaakt me in jouw gezelschap.'

'Slijmerd. Wat wil je van me?'

'Niets wat ik nog niet heb.'

'Ho, ho. Heb je wat te vieren, misschien?'

'Nee, niets speciaals. Gewoon, *l'amour, babe*.'

Hij grinnikte en keek me indringend aan terwijl hij voorover leunde over het kleine tafeltje en de brandende kaars opzijschoof.

Het werd even stil aan tafel. De reflectie van de kaars in zijn ogen. Onze energie moet voelbaar geweest zijn in de hele ruimte. Ze werd alle richtingen uitgestuurd, botste tegen de muren, werd teruggekaatst, kwam terug bij ons terecht en werd verdubbeld in kracht weer uitgestraald. Het leek wel een avond die nooit zou eindigen.

'Besef je wel hoe gelukkig ik op dit moment ben? Schat, besef je wel hoe gelukkig ik ben bij jou?'

'Mijn geluk is onbeschrijfelijk... euforisch. Nee, dat is niet het juiste woord.'

'Dit geluk is gewoon niet te benoemen. Is het niet zo met alle grootse gevoelens?'

'Ja, dat is waar, denk ik.'

Het zoete dessert deed onze wangen tintelen. De koffie maakte ons nog opgewekter dan we al waren. Wat waren afrodisiaca toen toch heerlijk."

10.

"Toen we het restaurant verlieten, hand in hand, gingen we op weg naar de concertzaal op de Boulevard Voltaire. Een zaal waar we in tien jaar al zo dikwijls over de vloer waren geweest, om ons weg te laten voeren op de tonen van de muziek.

Onderweg was dat loden gevoel over me heen gekomen. Een donker voorgevoel? Ik had me nooit eerder zo gevoeld. Ik kon met moeite nog een stap vooruitzetten. Gilles keek me verbaasd aan, zijn gezicht half verborgen in de nacht.

'Gaat het, schat? Scheelt er iets?'

Ik kon hem niet antwoorden. Ik schudde van nee, maar voelde van ja. Ik schonk hem mijn mooiste glimlach, maar hij zag dat er iets niet klopte. Terwijl we verder liepen, keek hij me verschillende keren van opzij aan. Ik wou hem geruststellen, maar het lukte me niet, ik kon niet liegen tegen hem.

Voor de eerste keer in tien jaar was ik mij ten volste bewust van alles om me heen. Ik zag de donkere straat waar we door liepen. Ik merkte andere mensen op die langs ons heen stapten en die ik gewoonlijk niet eens opgemerkt zou hebben, ik zag zelfs hun gezichten. Ik voelde dat het een zachte avond was, niet te warm, maar ook niet te koud. Ik werd verblind door de straatverlichting. Ik zag de donkere hemel boven de stad. Voor de eerste keer sinds ik Gilles kende, zag ik Parijs echt.

Ik voelde hoe hij me aan mijn schouder meetrok, een hoek om en een andere straat in. Ik wist waar we waren. Het voorgevoel werd heviger, ik probeerde het te negeren. We zouden beter weggaan. Ik had opeens niet zoveel zin meer in een avond van vertier. Ik had de neiging om weg te lopen. Maar met een tik op mijn schouder haalde Gilles me uit mijn doemgedachten. Ik deed ze af als louter fantasie."

11.

"Binnen was het warm, ik wist dat ik zou zweten. Maar dat hoorde er nu eenmaal bij. Ik wist hoe hard Gilles hiernaar uitgekeken had. Ik mocht hem dit niet afnemen.

Toen de lichten uitgingen en alles heel even alleen maar uit duisternis bestond, begon het publiek te juichen en ik te huilen. Toen ging het licht weer aan en startte de muziek.

Ik dacht dat mijn angst nu wel zou verdwijnen, maar niets was minder waar. Met het opkomen van de muzikanten en het loslaten van hun eerste noten op het publiek, werd mijn angst bevestigd.

Het volgende halfuur moet ik in een trance hebben doorgebracht, ik herinner me er niets meer van. Enkel dat ik me amper nog kon bewegen en niets meer kon horen. Alleen nog maar het gedempt geschreeuw van de menigte, dat klonk alsof ik onder water zat. Ik werd pas wakker op de tonen van Gilles' lievelingsnummer.

*You saw me standing by the old
Corner of the main street
And the lights are flashing on your window sill
All alone ain't much fun
So you're looking for the thrill
And you know just what it takes and where to go*

En toen trad ons noodlot binnen. Niet stil of plechtig, maar met luide geveerschoten en veel geschreeuw. Voor de eerste keer zag ik angst in Gilles' ogen toen hij zich omdraaide en besepte dat er een koude was binnen gekomen in de hete zaal. Maar ik zag ook vastberadenheid, de wil om mij te beschermen en te redden. Het lawaai rondom ons was oorverdovend.

En onder de geluiden: de pijn. Toen hij zich op mij wierp, had de eerste kogel hem al getroffen. Ik zag het bloed op zijn trui.

Ik denk dat hij nooit iets gevoeld heeft. In zijn ogen zag ik concentratie. We vielen om, al klinkt 'we' niet goed, want wij waren één.

Ik voelde zijn lichaam schokken. En toen de tweede en daarna de derde kogel in hem drong, voelde ik dat zijn lichaam losliet. Zijn spieren ontspanden zich, een diepe zucht ontsnapte hem, zijn ogen werden glazig, ik zag er mijn weerspiegeling in."

12.

"Het houten omhulsel waarin zijn lichaam lag, maakte het de rouwenden onmogelijk om geschokkeerd te raken door de vele kogelgaten die in zijn lijf zaten en die de begrafenisondernemer onvoldoende had weten te verbergen.

Naast de kist, ter hoogte van zijn hoofd, stond ik, als kersverse weduwe. Ik huilde onophoudelijk.

Mijn gesnik gaf de mensen die Gilles een laatste keer wilden zien een nog onbehaaglijker gevoel dan ze al hadden. Staand voor de gesloten kist wisten ze niet wat ze moesten doen. Ze wierpen hun blik, die eigenlijk voor Gilles was bedoeld, op mij. Onbeweeglijk bleef ik staan. Ik wilde hun blikken ontwijken, maar ik betraptte mezelf erop dat ik elk van hen recht in de ogen keek.

Mijn stijf op elkaar gedrukte lippen en strakke waterige blik gaven de mensen het gevoel dat het hun schuld was dat Gilles al zo vroeg in zijn graf belandde.

Van de hele plechtigheid herinner ik me niets meer. Alleen het zingen van het koor hoor ik soms nog, als ik mijn ogen sluit. En zijn moeder, zijn huilende moeder. En zijn zus, die zich sterk hield en mooie dingen over hem zei.”

13.

De vrouw keek me aan, tot in dieptes die ik zelf niet kende. Ze was nog steeds een mysterie voor mij. Al begreep ik nu beter dat haar leven iets tragisch was. Haar donkere ogen die glinsterden in het gedempte licht bleven strak op mij gericht. Misschien had ik toen iets moeten zeggen, maar wat dan? Ik kon het niet en bovendien kreeg ik er de kans niet toe, want toen haar staren ophield, vertelde ze verder.

“Ik denk dat ik uren onder hem heb gelegen. Ik had graag willen sterven die nacht. Onder hem. Ik zou hem omhelsd hebben en gestorven zijn. En ook al was hij al dood, ik weet dat hij mijn liefde nog zou gevoeld hebben. Ik had gelukkig kunnen sterven, jammer genoeg iets na hem en niet samen met hem. Maar nu ligt hij in die kist te verrotten en moet ik nog jaren zonder hem zien door te komen. Het lijkt mij een onmogelijke opgave.

Mijn tijd met hem, die tien korte jaren, was mijn tijd van geluk. Zijn oogsttijd is gekomen, veel te vroeg. Met Gilles heb ik mogen leven, echt leven. Hoe graag had ik ook met hem mogen sterven. Hij is me ontnomen door mannen die daar niet gerechtigd toe waren. Maar ik verwijt hen niks, dat gun ik hen niet. Ik was trouwens tegen de oorlog. Ach, ze wisten niet beter.

Ik weet dat ik hem zal terugzien, op een of andere manier. Ik weet hem wel te vinden, of hij mij. Maar ik zal hem terugzien.

Was mijn leven met hem eigenlijk dan zo anders dan dat van anderen? Leidden wij dan niet hetzelfde onopvallende leven? We hielden van elkaar. Wij leefden net als alle andere mensen, maar in een ander octaaf.”

*Don't say a prayer for me now
Save it 'til the morning after.'*

Ze trok nog een laatste keer aan haar sigaret, doofde die uit en stapte naar de buitendeur. In de op kringelende rook van haar net gedooft sigaret zag ik haar wazige gestalte naar buiten stappen, als in een droom. Was dit allemaal werkelijk gebeurd? Verdwaasd bleef ik alleen achter. Me afvragend wie er nu het eenzaamst was.

Angst is een slechte raadgever, maar een goede seingever.

Door Mark Van de Voorde

Angst is een slechte raadgever. Zelfs in coronatijden blijft dat oude adagium gelden. Als angst het gedrag gaat bepalen, doen mensen immers domme dingen. En die moet je vermijden.

In de superette van onze buurtkruidenier liep een vrouw, een ex-lerares die nu werkt in de sociaal-culturele sector, tussen de rekken. Het hoofd diep ingetrokken tussen de schouders en een breiwollen sjerp tweemaal over mond en neus geslagen. Haar ogen schoten heen en weer van angst. Maar aan *social distancing* deed ze niet. Ze kwam pal naast me staan om voor mijn neus een pak pasta weg te grissen. Gedoken in haar sjaal en angst dacht ze veilig te zijn. Niets van. Het zijn ook angsthazen die in barre tijden nepnieuws slikken en kwakzalverszalfjes strijken.

Angst is een slechte raadgever. Toch is angst een nuttige reflex. Niet om ons gedrag voor te schrijven, maar om ons attent te maken. Angst is een alarmbel die laat weten dat er gevaar dreigt en... dat je je verstand moet gebruiken. Je verstand wel te verstaan, niet je emotie. Immers, enkel ons verstand blijft helder kijken boven de woelige wateren. Angst vertroebelt het gezicht.

Niet angst moet voorschrijven wat we moeten doen. Het is rationeel inzicht dat moet voorzien, in de twee betekenissen van het woord voorzien: anticiperen en toeleveren. Dat is ook wat de virologen ons duidelijk maakten in hun bericht- en raadgevingen. Niet omdat ze geen vrees zouden hebben gehad. Precies omdat ze angst hadden, maar wisten dat je angst met redelijkheid moet beantwoorden, in de twee betekenissen van het woord redelijkheid: met rede en met mate.

Angst is een slechte raadgever, maar een goede seingever. Het is de angst die appelleert aan de moed en ons oproept om moedig te worden. Moed en angst hebben een wederkerige relatie. Je hebt moed nodig om angst te overwinnen en je hebt angst nodig om moed in te nemen. Zonder angst wordt moed overmoed.

De echte moed bestaat immers ook niet zonder de angst. Nelson Mandela zei: "De moedige mens is niet hij die niet bang is, maar hij die zijn angst overwint." De moedige mens ziet de toestand van gevaar en is bewust van zijn angstgevoelens daarbij. De moed noteert de angst, maar voorkomt dat de angst dicteert.

Angst tempert niet alleen de moed, hij triggert hem ook. Als seingever van het gevaar, zet angst ook aan tot actie. Aanvaarding én engagement

zijn het resultaat van welbegrepen en gecontroleerde angst. "Wat niet vermeden kan worden, moet worden omhelsd", schreef William Shakespeare (in: *The Merry Wives of Windsor*). Dat zegt ook filosoof en psychiater Damiaan Denys: "We zijn geneigd te vluchten voor angst, maar we moeten hem omarmen."

*Je hebt moed nodig om angst te overwinnen
en je hebt angst nodig om moed in te nemen.*

Die aanvaarding van het onvermijdelijke is geen overgave aan wat men vreest, geen onderwerping aan de gebeurtenissen en hun gevolgen. Ze is de actieve erkenning dat de dingen zijn wat ze zijn, meer bepaald dat ze niet zijn hoe ze horen te zijn. En die aanvaarding zet aan tot verzet. Moed is misschien wel getemde angst, angst die is afgericht tot een waakhond die enkel blaft wanneer er gevaar is en enkel aanvalt wanneer het nodig is om het erf te verdedigen. Dat betekent dat je soms beter even wegkruipt vooraleer uit je kot te komen. Zoals een zwemmer die wordt meegesleurd met een golf, veel meer gevaar loopt te verdrinken als hij zich tegen de stroming verzet, dan als hij zich laat meedrijven tot hij weer kan zwemmen. *Reculer pour mieux sauter*, zoals de Fransen zeggen.

Moedig zijn is angst durven hebben. In een interview met *Vrij Nederland* (6 oktober 2014) zei Damiaan Denys: "Eigenlijk zouden we angst als teken moeten zien dat we de essentie van ons leven naderen, dat we echt worden uitgedaagd, omdat we in een nieuwe situatie geraken waarover we geen controle hebben."

Moedige mensen zijn mensen die in situaties buiten controle toch de essentie van ons leven verdedigen: de menselijke waardigheid en vrijheid, de lichamelijke en geestelijke integriteit van hun medemensen. Ze lopen hierbij gevaar, maar ze zoeken het niet op. Hun angst behoedt hen voor roekeloosheid, want hun tot moed bedwongen angst gaat uit van het besef van de eigen kwetsbaarheid. Toch overstijgen ze die, omdat ze ook oog hebben voor de kwetsbaarheid van anderen.

Dat is waar het verplegend personeel van getuigde. Met angst vertrokken ze naar hun intensivereafdeling. Ter plaatse zetten ze hun angst om in beveiligde moed. Wetende dat je nooit alle risico's kunt uitschakelen.

Dat is de essentie van moed: doorgaan, bewust van het risico. Precies daarom is angst een goede seingever.

(Deze tekst verscheen als column in *Brandpunt*, maandblad van de Vlaamse lerarenvakbond COC, mei 2020.)

Doordenker

Door Carine Vankeirsbilck.

KANT

Immanuel Kant werd geboren in Koningsbergen op 22 april 1724 en overleed aldaar op 12 februari 1804.

Kant was ongetwijfeld de meest invloedrijke moderne Duitse filosoof ten tijde van de Verlichting, maar ook een van de moeilijkste. (*En dat zal wel zijn, heb me met veel moeite erdoorheen moeten worstelen, en dat in coronatijden!*)

Zijn ideeën hebben een grote invloed uitgeoefend op de westerse wijsbegeerte. Kant wordt gezien als de eerste Duitse idealist.

In de ogen van Kant moet een deugdzzaam mens zijn hartstochten zo beheersen, dat hij zich er nauwelijks door laat leiden, en zo onverschillig staan tegenover macht en aanzien, dat hij het belang ervan volstrekt ondergeschikt acht aan dat van de plicht. Nadat Kant zijn leven zo had afgegrensd dat hij zich zonder spanningen aan zijn ideaal kon houden, wijdde hij zich aan de wetenschap en volgde een routine die daarvoor geschikt was.

Zijn grootste prestatie, de *Kritiek van de zuivere rede*, was zijn eerste gepubliceerde hoofdwerk en verscheen in 1781, toen Kant zevenenvijftig was.

Het is verhelderend om een paar van de gewone morele intuïties op te sommen die Kants theorie verklaren.

1. De inhoud van de zedelijkheid.

De gewone zedelijkheid vereist respect voor anderen en zichzelf, verbiedt uitzonderingen in het eigen belang, en beschouwt alle mensen als gelijken voor de morele wet. Hij verbiedt moord, verkrachting, diefstal, bedrog en oneerlijkheid, evenals alle vormen van willekeurige dwang. Hij legt de universele plicht op om de rechten en belangen van anderen te respecteren, en tevens de rationele vereiste om van persoonlijke betrokkenheid te abstraheren naar het gezichtspunt van een onpartijdige rechter.

2. De kracht van de zedelijkheid.

Volgens Kant is er een groot verschil tussen het motief van de zedelijkheid en dat van belangen of verlangens. Als iemand te horen krijgt dat hij zijn sterkste verlangen kan bevredigen, op voorwaarde dat hij zich daarna laat ophangen, zal hij ongetwijfeld weigeren. Maar als hij te horen krijgt dat hij wordt opgehangen tenzij hij een vriend verraadt, een vals getuigenis aflegt of een onschuldige vermoordt, speelt het belang van zijn eigen leven geen rol bij het bepalen van wat hij hoort te doen.

Hij kan voor het dreigement bezwijken, maar alleen met het bewustzijn dat hij iets verkeerd doet, en de morele weg zelf drijft hem naar de vernietiging, in tegenstelling tot elke motivatie door verlangens.

3. De goede wil.

Het morele oordeel richt zich niet op de gevolgen van een handeling, maar op de goede of slechte bedoeling die eruit blijkt. Vandaar dat er in de wereld, of zelfs daarbuiten, niets voorstelbaar is dat zonder voorbehoud goed genoemd kan worden, behalve de goede wil.

4. Het handelende subject.

Het morele handelende subject is niet alleen het voorwerp van liefde en genegenheid, maar ook van achting, en hij verdient onze achting voor zover de morele wet in hem tot uiting komt. Alleen een persoon heeft rechten en plichten, alleen een persoon handelt niet alleen door bepaalde oorzaken, maar ook om bepaalde redenen, en alleen een persoon verdient onze achting.

5. De rol van de wet.

Iemand kan als een goed mens handelen zonder dat hij daarvoor respect verdient, omdat hij door eigenbelang wordt gemotiveerd. We maken onderscheid tussen handelingen die in overeenstemming zijn met de plicht, en handelingen die eruit voortkomen. Alleen de laatste vinden we lovenswaardig. De eerste zijn ook mogelijk als de wil beslissend beïnvloed is door neigingen, maar de laatste hebben morele waarde, juist omdat ze uit de plicht voortkomen. Dit is een duidelijke en intuïtief aanvaardbare consequentie van Kants theorie. Hetzelfde geldt voor de meer theoretische stelling dat niet goedheid het basisbegrip is van zedelijk denken, maar plichtsbesef.

6. Rede en emoties.

Bij ons streven naar moreel gedrag merken we allemaal dat er een conflict kan bestaan tussen plicht en verlangen. Zo ontstaat in elk moreel wezen het idee van het geweten als een onafhankelijke drijfveer. Kant maakt onderscheid tussen de 'goede wil' van het handelende subject en de 'heilige wil' die altijd handelt zonder verzet vanuit verlangens.

Het is prachtig om uit liefde of sympathie goed te zijn voor mensen, of rechtvaardig te zijn omdat men op orde gesteld is, maar dit is geen echte moraliteit. Kant schijnt meer waardering te hebben voor de mensenhater die goed doet tegen al zijn eigen neigingen in, dan voor uitingen van blijde menslievendheid.

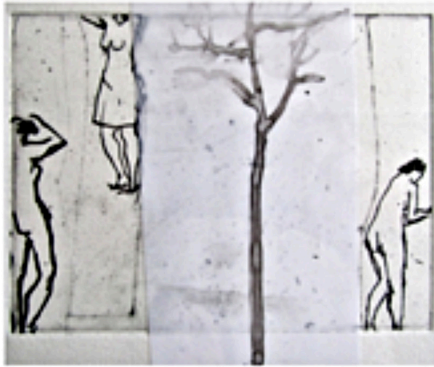
Uit: Roger Scruton in *Kopstukken Filosofie*, Lemniscaat, 2000, 121 blz.

glas-in-lood **Annemie De Vader**

keramiek **Carine Vankeirsbilck**

olie op doek **Herman De Leye**

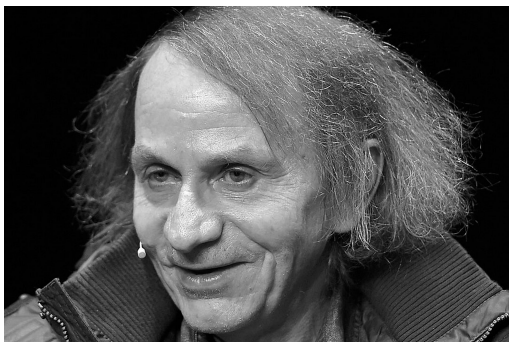

polymeerets/kalk **Rika Van Dycke**

"spero ergo ero" MS Publiher **Bart Madou**

klei **Francine Opstaele**

MICHEL HOUELLEBECQ

Houellebecq is de meest gelezen schrijver van Frankrijk. Zijn boeken worden verkocht in oplagen waar geen enkel ander auteur nog maar kan van dromen en hij wordt in vele talen vertaald. Zijn werk wordt 'vertheaterd', verfilmd, tot voorwerp gemaakt van andere kunstvormen.

Zo wekte Ilse Joliet met haar *Artistes Associés* het personage Jed Martin uit *La carte et le territoire* tot leven. Ze realiseerden de kunstwerken die Houellebecq minutieus beschrijft in het boek, en in de theatervoorstelling '*Jed Martin Autoportrait/Zelfportret*' komen we meer te weten over de voorgeschiedenis van het personage. De voorstelling was te zien van 9 t.e.m. 11 maart 2018 in Studio S3 in Gent.

Ik weet eigenlijk niet waarom ik nog niks las van deze schrijver, maar ik heb er alvast verandering in gebracht.

De roman waarmee hij beroemd werd (en het is niet zonder belang te onthouden dat Houellebecq een *romancier* is), is *Les particules élémentaires*, elementaire deeltjes.

Ik kan dit niet aanbevelen als kennismaking met de schrijver. Het is niet alleen bijzonder zwart en uitzichtloos, het is ook nog eens moeilijk leesbaar door de vele wetenschappelijke uitweidingen, die sowieso mijn alfapetje te boven gaan. Maar zelfs hier vond ik de beide personages, Bruno en Michel erg sterk neergezet.

Soumission had ik niet gelezen, maar wel gezien in de Brugse Stadschouwburg. Ook daar kwam ik niet buiten zonder gefrustreerd te zijn. Een moslimpresident in Frankrijk? In de nabije toekomst? Invoeren van de sharia, het zich schikken van de professoren? *Seriously?* Ik kon er niet bij.

Kort na elkaar hoorde ik Dirk de Wachter in het alom geprezen *Van A tot Z* aan Pat Donnez vertellen over zijn ontmoeting met M.H. en over zijn kritische bewondering voor diens werk. Bij het verschijnen van zijn laatste boek, *Serotonine*, mocht De Wachter zelfs bij Phara in *De Afspraak* opdraven om het boek te duiden.

Toen ik even later Philippe van Herreweghe zijn onverholen waardering voor Houellebecq hoorde uitspreken, opnieuw in een *Van A tot Z*, maar nu met Katelijne Boon, ging ik voor de bijl en haalde hem in huis.

Serotonine is zonder meer een mooi boek, met een duidelijk hoofdpersoon, een agronoom, Florent-Claude, die zich teleurgesteld uit de wereld terugtrekt naar de kust van Normandië en van daaruit met een verrekijker de horizon afspiedt, "zoals", zegt Jasper Vervaeke in een gastenbijdrage in *Apache (De vrije geest van Michel Houellebecq, 5/12/2019)* "de schrijver ons vanaf de rand van de maatschappij in het vizier houdt."

Zeer kort na de verschijning van *Serotonine* werd er in ons land al aan politieke recuperatie gedaan in het *Pallietierke* (ja, dat bestaat nog) en in *Knack* en wel bij monde van Joachim Pohlman, Jambons kabinetschef cultuur. Dat de auteur zo vaak in uitgesproken rechtse kringen opgehemeld wordt, draagt bij tot zijn slechte reputatie in mijn vriendenkring. Mijn vrienden dwalen.

Ik ken weinig hedendaagse schrijvers die zo nauw de vinger aan de pols houden van onze westerse maatschappij; die zo scherpzinnig de condition humaine tegen het licht houden; die de mens kunnen laten zien in al zijn kleinheid. Zijn karakters zijn fijnzinnig getekend; zelfs als ze niet sympathiek zijn, ontwikkel je als lezer begrip voor hun handelen, ja zelfs liefde voor hun menszijn.

De thema's die in ons leven een rol spelen, zijn veelvuldig aanwezig in zijn romans. Je kan er je eigen opvattingen op aftoetsen wat betreft seksualiteit, euthanasie, moderniteit, misdaad en straf, middelmatigheid, volharding, ouderdom, rijk en arm, kapitalisme, links en rechts, platteland en stad, kunst en kunstenaarschap. *Et j'en passe!* Het is een rijkdom en een overvloed aan ideeën en meningen, maar beslist geen overloosheid of allegaartje.

Ik sta wat uitgebreider stil bij een roman uit 2011, *La carte et le territoire*, door Houellebecqs vaste vertaler Martin de Haan vertaald als *De kaart en het gebied*, en uitgegeven bij de Arbeiderspers.

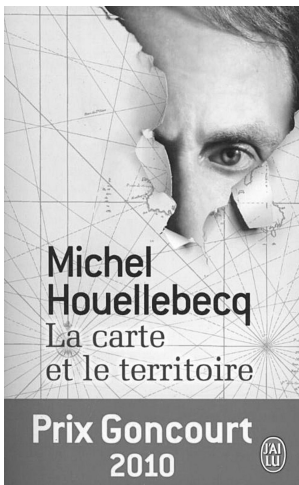
Jullie vinden een interessante bespreking ervan door Bart van Loo in *Knack* van 6 juli 2011.

Opbouw van de roman

Houellebecq begint met *een soort proloog* waarin hij zijn hoofdpersoneage introduceert. Jed Martin is een kunstschilder die werkt aan een schilderij: *Jeff Koons* (de puppies!) en *Damien Hirst* (de schedels met diamanten!) *die zich de kunstmarkt betwisten*.

Hij is er ontevreden over, het wil maar niet lukken.

We vernemen ook dat de man een bejaarde vader heeft, met wie hij jaarlijks rond kerst dineert, veel meer contact hebben ze niet.

Deel één

We leren Jed Martin, die net als alle andere in het boek opgevoerde personages een reëel bestaand persoon is, beter kennen.

Een introvert kind en jongeman, die maar matig geïnteresseerd is in de buitenwereld van vrienden en liefjes, die zijn eigen rijke binnenkant grondig exploreert en de dingen die hij doet zeer intens beleeft. Doordat er helemaal geen financiële problemen zijn, doet hij eigenlijk enkel wat hem bevalt.

Zo begint hij foto's te maken van Michelinkaarten. Uitgenodigd voor een groepstentoonstelling, ontmoet hij de beeldschone Olga, met wie hij een verhouding begint. Als zij voor hem een expositie organiseert, gaat zijn carrière voorgeod van start.

Wanneer Olga naar Rusland terugkeert, is Jed weer alleen. Hier viel mij de schijnbare onverschilligheid op waarmee Jed op de scheiding van de geliefde reageert, het gebrek ook aan overweging om met haar mee te gaan of een oplossing uit te werken om samen te kunnen blijven. Het is een soort bovenmenselijke onthechting, waarmee hij zich van haar losmaakt. Maar dat het hem wel degelijk emotioneel diep raakt, wordt duidelijk gemaakt in de scène waarin hij al het werk waarmee hij op dat moment bezig is, vernietigt.

Eenzelfde procedé zien we bij de relatie met de vader die als zeer minimalistisch wordt voorgesteld, maar je kan Jeds liefde voor hem afmeten aan zijn reactie wanneer zijn vader hem meedeelt dat hij naar Zwitserland wil gaan voor euthanasie.

Na het vertrek van Olga, doet Jed ogenschijnlijk maandenlang niets. Hij dwaalt door Parijs, ziet of spreekt geen mens, leidt een volstrekt nutteloos en onproductief leven. Hij lijkt geen behoefte te hebben aan vrienden, seks of andere vormen van intimiteit.

Dit is zeer confronterend. Moeten wij dan niet altijd ten dienste staan van de maatschappij, moeten wij ons "nut" niet bewijzen, niet bijdragen aan haar rijkdom? Kunnen wij ons permitteren om zomaar maanden te niksen, zonder bezig te zijn met het plannen van projecten allerhande?

Natuurlijk, het gaat hier om een kunstenaar, die hebben incubatietijd nodig voor hun ideeën en Jed leeft ook van zijn eigen geld, niet van een of andere uitkering.

Dit zich terugtrekken uit het arbeidscircuit in deze fase is maar een lichte voorafschaduw van wat hij zal doen op het einde van het boek, respectievelijk zijn leven.

Plots komt er out of the blue iets in hem tot leven, en na de fase van de fotografie gaat hij aan het schilderen en begint hij aan een reeks waarin hij beroepen, ambachten uitbeeldt.

Het zijn deze schilderijen die door Houellebecq beschreven worden en waarop de hogergenoemde tentoonstelling in Gent gebaseerd was.

Hij werkt bijna 9 jaar aan dit soort doeken. Hij doet niets anders, handelt met niemand, knoopt geen vriendschappen of relaties aan. Hij is totaal verzonken in zijn eigen leven en werk.

Hij leeft, zoals ik vandaag over de pianist Arturo Benedetti Michelangeli hoorde zeggen, als een monnik voor zijn kunst.

Deel twee

Dit tweede deel knoopt aan bij de proloog: na zoveel jaar in afzondering te hebben gewerkt, voelt Jed zich klaar voor een tentoonstelling. Hij heeft de beroemde Franse schrijver Michel Houellebecq gecontacteerd om een tekst te schrijven voor de catalogus. Zo maakt Houellebecq van zichzelf een personage, dat ook heel realistisch en vaak ontluisterend beschreven wordt. En ook met een vette knipoog naar wat de media van hem maken.

Jed zoekt de schrijver op in Ierland, waar die effectief een tijd gewoond heeft (schrijvers moeten in Ierland geen belastingen betalen, Ierland telt 4 Nobelprijzen literatuur en James Joyce is daar geeneens bij). De schrijver neemt de opdracht aan en laat er zich royaal voor betalen.

Later stelt Jed hem voor zijn portret te schilderen en dat bij de reeds ruime vergoeding te voegen. Zo zal het prominent op de tentoonstelling in oktober prijken. De geboden sommen verbijsteren de galeriehouder en Jed is in één klap een rijk man.

Het portret van Houellebecq bv. wordt begroot op €750.000 en zal later stijgen naar 12 miljoen.

Ook stromen er opdrachten binnen van machtige, rijke mannen om hun portret te schilderen. Tot verdriet, maar niet tot onbegrip van de galerie-

houder, gaat Jed er niet op in. Hij is volmaakt tevreden met wat hij bereikt en verdiend heeft en koestert verder geen enkele ambitie.

In dit deel zijn er ook magnifieke passages in het kader van het vaderzoonthema én over aftakeling door de ouderdom.

Jed brengt Houellebecq zijn schilderij. Deze is ondertussen verhuisd naar de streek waar hij is opgegroeid, waar hij een eenvoudig en teruggetrokken leven leidt, dicht bij de natuur. Dit feit en het uitgebreide gesprek met de schrijver, inspireren Jed om hetzelfde soort leven te gaan leiden.

Deel drie

Hier wil ik niet in detail treden om het leesplezier van potentiële lezers niet te vergallen. We lijken echter plots in een totaal andere wereld terecht te komen, met andere personages en met omissie van alle voorgaande personages.

Er is sprake van een misdaad en van rechercheurs die ze moeten zien op te lossen. Wat niet van een leien dakje loopt, ook al omdat de schurk van een bijzonder kaliber is.

Het is echt vintage Houellebecq, de details smeug uitgesmeerd over vele bladzijden, en spannend, buitengewoon spannend opgebouwd.

Hij rekt ook de spanning door uitgebreid in te gaan op allerlei voor de lezer op dat ogenblik niks ter zake doende details, zo bv. over de levenscyclus van vliegen.

In de beschrijving van de plaats delict zijn vele passages die de lezer werkelijk naar adem doen happen.

Hij kan schrijven die man!

Hij zegt daar zelf over, zijn lievelingsfilosoof Arthur Schopenhauer citerend: "de eerste, in zijn eentje zelfs vrijwel toereikende regel van een goede stijl is dat je iets te zeggen moet hebben".

Pas na 100 pagina's in deze nieuwe wereld te hebben vertoefd, keert Houellebecq terug naar Jed en vertelt hij hoe het hem verder gaat, hoe hij terugkeert naar het huis van zijn grootmoeder, de aanpalende landerijen systematisch opkoopt en zijn eigen wereld creëert.

Hij zal uiteindelijk nog een laatste creatieve periode doormaken en zich weer concentreren op het vervaardigen van beeldmateriaal, maar nu met video-opnames, die de bezoekers van het MOCA in Philadelphia nog steeds verontrusten.

Hier krijgen we opnieuw een aantal stokpaardjes van de schrijver: Frankrijk is grondig veranderd: in *la France profonde* zijn de traditionele bewoners verdwenen, nieuwkomers uit stedelijke gebieden zijn in de plaats

gekomen; zij runnen kleine, succesvolle ondernemingen; oude beroepen verdwenen of kwamen terug (een hoefsmid!), Aziatische en Russische meisjes bedienen de seksindustrie; de nieuwelingen zijn conservatiever en hebben meer respect voor geld en gevestigde maatschappelijke verhoudingen.

Het geboortecijfer was weer gestegen, de immigratie was vrijwel stilgevallen door het verdwijnen van veel banen in de industrie en de drastische beknotting van de sociale zekerheid aan het begin van de jaren 2020.

Et alors?

Herinner u dat dit boek gepubliceerd werd in 2011...

In de beschrijving van de laatste jaren van Jeds leven herken ik ook wat Vervaeke in *Apache* als "de vrije geest van Houellebecq" omschrijft, maar ook hier zal ik uw leesplezier niet bederven.

Ronduit bevreemdend is dat het derde deel eindigt zonder dat de misdaad wordt opgelost. De puzzelstukjes vallen pas in de epiloog op hun plaats, een epiloog echter van 100 pagina's.

Waar ik verrast door was, is de humor in het werk van Houellebecq, die daar niet bepaald om bekend staat.

Zo vond ik de beschouwing van de siliconenborsten van de vrouw van de inspecteur ronduit hilarisch (blz. 472 e.v.); de vergelijking tussen het werk van de politie en dat van de schrijver, goed getroffen (blz.345) en de naamgeving van de straten in een onooglijk dorpje bij het begin van het derde deel, *rue Martin Heidegger, impasse Leibniz, Place Parmenide (!!!)*, uitermate amusant.

Op een van de laatste bladzijden lees ik deze beschouwing:

"Het werk van Martin kan gezien worden als een nostalgische reflectie op het einde van het industriële tijdperk in West-Europa en meer algemeen op het vergankelijke karakter van elke menselijke bedrijvigheid."

Mutatis mutandis is dat ook van toepassing op het werk van Houellebecq, wiens oeuvre ik zeker verder ga exploreren.

Ik hoop van u hetzelfde!

Horen, zien en schrijven...

"Het moet in het bloed van ouders zitten om dingen te doen en te zeggen waar kinderen zich voor schamen. Of in het bloed van kinderen om zich te schamen voor hun ouders"

Dulce Maria Cardoso, *O Retorno*

Beeldspraak

Door Bart Madou

MOMA: we have temporarily closed. Explore the exposition online.

LAM: Nous sommes actuellement fermés. Notre collection en ligne.

Bundeskunsthalle Bonn: die Bundeskunsthalle bleibt vorsorglich bis 3. Mai geschlossen. Führung durch die Ausstellung.

Bonnefantenmuseum Maastricht: Bonnefantenmuseum gesloten. Online altijd open.

Dus blijven we lekker (?) thuis, of 'in ons kot' om de huidige gangbare terminologie te gebruiken. Trouwens, in het MOMA zouden we toch niet/nooit geraken.

Goed, dan stel ik een coronair alternatief voor: wandelen. En omdat het wandelen zelf in de buitenlucht dient te geschieden (alhoewel, zie verder) gaan we een wandeling op papier maken; meer zelfs: het wordt een meta-wandeling. Ik verklaar mij nader: de voorbije weken heb ik drie boeken over wandelen gelezen, en daar wil ik nu eens samen met jullie doorheen wandelen.

Het betreft de volgende boeken (in leesvolgorde):

- Ton Lemaire: *Met lichte tred. De wereld van de wandelaar*;
- Rebecca Solnit: *Wanderlust. Een geschiedenis van het wandelen*;
- Henry David Thoreau: *Wandelen. Op zoek naar de verloren natuur*.

Samen goed voor zo'n goede 700 bladzijden lees- en wandelplezier.

Eerst Lemaire, antropoloog en filosoof. Hij woont al jaren in een verloren hoek van het Franse platteland en vult zijn tijd met (zeer goede) boeken schrijven en wandelen. Ook *Met lichte tred* is een goed boek over de/een geschiedenis van het wandelen door de eeuwen heen, een geschiedenis die hij laat beginnen bij J.J. Rousseau – "de eerste bewuste wandelaar". Het romantisch levensgevoel met het opzoeken van de eenzaamheid en een sterk individualisme heeft zijn intrede gemaakt. Volgt dan een hoofdstuk over de Duitse 'Wanderlust' met de preromanticus Goethe in het centrum: "Nur wo du zu Fuss warst, bist du auch wirklich gewesen". Maar het wandelland par excellence is natuurlijk het Verenigd Koninkrijk met de bijna beroepswandelaar William Wordsworth, die – samen met zijn zus Dorothy nota bene – het waagde om in hartje winter te voet de volgende eeuw in te stappen. Op 31 december van het jaar 1799 vertrokken ze voor een dagenlange tocht doorheen het Lake district. De rest van het boek is gewijd aan allerlei vormen van al of niet opzettelijk wan-

delen: wandelen in tuinen en parken, slenteren, rennen, trekken, flanereren, verdwalen, pelgrimeren, vluchten. En zoals het een goede filosoof betaamt, dient er ook aandacht besteed aan de moderne tegenpool van het wandelen: de dictatuur van de auto en diens bedreigend effect op de voetganger en de wandelaar. Lemaire sluit zijn boek af met een lof van het lopen en een laatste hoofdstuk over de kunst van het wandelen. Hierin beklemtoont hij sterk de relatie met het landschap, wat niet mag verwonderen voor de auteur van de *Filosofie van het Landschap*. Hij breekt ook een lans voor het fysiek contact tussen mensen, iets waar we in tijden van lockdown niet van overtuigd dienden te worden. "Ik vind dat het samenkomen in levenden lijve altijd het zwaartepunt moet blijven van menselijke contacten en communicatie en dat dus onze voeten ons moeten kunnen voeren naar pleinen en plaatsen waar het sociale en politieke leven kan opbloeien en de gemoederen kunnen bezielen en soms opwinden."

Enigszins vergelijkbaar is de opzet van Rebecca Solnits *Wanderlust*, al is het accent bij haar als uitgesproken Amerikaanse feministische cultuurfilosofe enigszins verplaatst. Ook haar politiek activisme speelt mee in de keuze van haar onderwerpen. Betogingen en optochten krijgen een aparte plaats in haar opdeling van het soort wandelen, maar ook aan bergbeklimmen als "een vorm van verticaal wandelen" schenkt zij aandacht, naast het labyrint en het ter plaatse trappelen op de loopband van het fitnesscenter. En zoals te verwachten van haar – noblesse oblige – een heel hoofdstuk over straatwandelen oftewel tippelen, inclusief een korte geschiedenis van de man-vrouwverhouding door de eeuwen heen (vanuit een uitgesproken vrouwelijk standpunt), te beginnen met Odysseus die op zijn tocht allerlei nimfen, tovenaresses, herderinnetjes en prinsessen versiert, terwijl zijn vrouw Penelope er alles aan moet doen om de ongeduldige vrijers buiten te houden. Het laatste hoofdstuk is een ware Amerikaanse pastiche, de titel verraadt het al: *Las Vegas of de langste afstand tussen twee punten*. Met de iPad in de hand om via Google beelden op te zoeken van de Strip, Fremont Street, Flamingo Road, Caesars Palace en de Mirage, kan je haar levendige beschrijving volgen, verbijsterd geraken en het soms uitproesten over zoveel kitsch en gluisperige naïviteit, zo bijvoorbeeld de *people movers* (bewegende banden zoals op vliegvelden) in de immense casino's, die enkel inwaarts gericht zijn, de weg naar buiten moet je zelf weten te vinden. Over dit American futuura zegt ze ten slotte: "Vegas is geen anomalie maar een intensifiëring van de smaak van de massa".

En dan is er die andere authentieke Amerikaan: Henry David Thoreau, de man van *Walden* en de *Burgerlijke ongehoorzaamheid*. Het essay *Wandelen* werd gepubliceerd in 1862, het jaar van zijn dood op 45-jarige leef-

tijd, en vangt aan met een knallende beginselverklaring: "Ik wil een pleidooi houden voor de Natuur, voor wildheid en absolute vrijheid, en deze plaatsen tegenover burgerlijke vrijheid en beschaving." Doet zelfs denken aan die eerste zin uit *Du Contrat Social* van Rousseau: "*L'homme est né libre, & partout il est dans les fers.*" Thoreau beklemtoont dat wandelen (hij gebruikt het woord 'sauntering', dat eigenlijk kuieren betekent) geen middel is om ergens te komen, maar een doel op zich. Zoals *l'art pour l'art*: wandelen om te wandelen. Thoreau, die in zijn beginjaren zelf landmeter was, bekritiseert fel de activiteiten van de landmeter, hij noemt hem zelfs "de vorst der duisternis". Visionair is hij wanneer hij vreest dat de natuur zal opgedeeld worden in tuinen en parken, dat wandelwegen plaats zullen moeten ruimen voor de openbare weg, omdat overal afsluitingen en heggen in het landschap gaan verschijnen. Er zit ook wel een stuk *America first* of beter *America best* in zijn essay. Wij moeten ons, volgens hem, naar het (Verre) Westen richten (ook om te wandelen), de zon volgen, daar ligt immers de toekomst, hiervoor gebruikt hij een gevleugelde uitdrukking: "*Ex Oriente lux, ex Occidente frux*" - uit het Oosten het licht (van het verleden), uit het Westen de vrucht (van de toekomst). Westen verbindt hij dan ook naadloos met Wildheid (het wilde Westen!): "*in Wildness is the preservation of the World,*" schrijft hij met klem. Cultuur en natuur, en daartussen zit de mens. Thoreau kiest resoluut voor de (wilde) natuur, "want al het goede is wild en vrij".

Zo, tijd voor een fikse wandeling in mijn Merkemveldbos.

Thuis in Zedelgem, 29 april 2020.

- *Ton Lemaire, Met lichte tred. De wereld van de wandelaar, Ambo|Anthos, 249 blz.*
- *Rebecca Solnit, Wanderlust. Een geschiedenis van het wandelen, Nijgh & Van Ditmar, 383 blz.*
- *Henry David Thoreau, Wandelen. Op zoek naar de verloren natuur, Historische Uitgeverij, 96 blz.*

Horen, zien en schrijven...

"De gaven van de stilte (...) zijn ontegensprekelijk verbonden met allerlei soorten religieuze ervaring en rituelen."

George Steiner (1929-2020)

Gedicht

Door Hilde De Cock

MET EEN VRIEND IN GEDACHTEN

Dertig ramen om door te kijken
telt het huis maar wij kijken naar planeten
met sprekende namen geen Venus of Mars
maar Saturnus laat ons voelen aan wie ooit was.

Een moeder spaart haar zoon op
in een kast, we openen wat bewaard bleef
behoedzaam, spreiden knipsels uit gewiste jaren.

De tijd van haar zoon was vastgelegd
om te leven, hij probeerde muziek,
bezwierend met groeven in platen,
als voorbijganger, als afdruk van een te klein bestaan.

Leggen we onze hoofden op aarde
om te wennen aan later
of branden we wimpers aan de kaarsen op tafel.

Het dekbed ligt geplooid
op het laken, we wachten
Samen.

(Dourbes, 15/8/18)

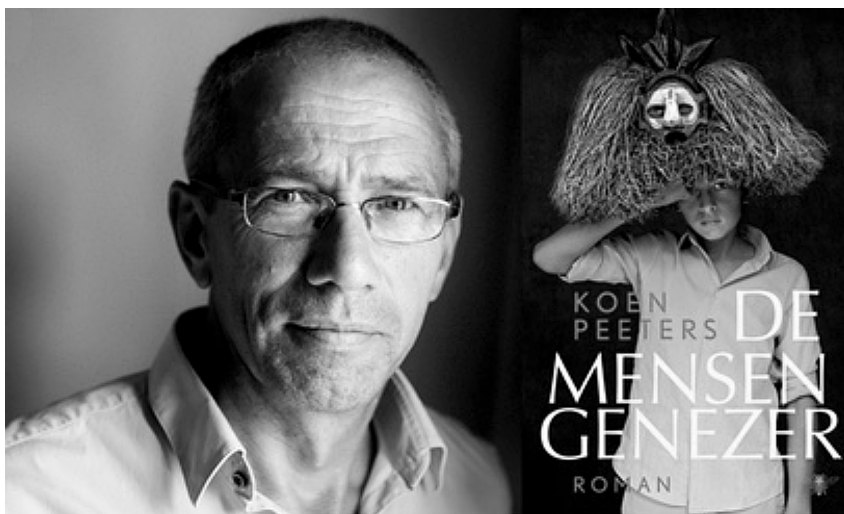
De leesgroep Zedelgem leest

Door Marie-Claire Devos

KOEN PEETERS - DE MENSENGEZER

Koen Peeters, geboren te Turnhout op 9 maart 1959, promoveert in 1982 in de pers- & communicatiewetenschappen en vindt werk bij de KBC-communicatieafdeling.

Naast zijn bijkomend diploma antropologie is hij een verwoed verzamelaar van knipsels en prentjes, die hij ordentelijk ordent in mappen. Hij noemt dit zijn "creatieve verzameling voor zijn romans".

Hoe kan je een thema uitzetten en het laten ontwikkelen in een onderzoeksroman? Hoe een boerenzoon doen kiezen voor een Jezuïetenleven, daarna zijn geloof laten verliezen en ten slotte een antireligieuze antropoloog laten worden?

Korte inhoud

De jonge Remi, voorbestemd om zijn vader als boer op te volgen, wordt achtervolgd door ontombare dromen en stemmen. Hij wordt overmand door een gevoel de wereld te moeten repareren en een mensengenezers te moeten worden. Remi is zoekende en introspectief.

Er gaat een nefaste invloed uit van zijn oom Marcel, de niet getrouwde broer van zijn vader. Die fluistert Remi vreemde, fel beroerende verhalen in over de Eerste Wereldoorlog, over een geest (genaamd de daimon), en over een mysterieuze zwarte soldaat. De daimon, zowel aanwezig in het Westen als in Afrika, roept rusteloosheid op en leidt tot ontdekkingen. De drang om naar Congo te gaan, wordt een obsessie en dus vertrekt Remi na zijn jezuïetenopleiding naar Afrika. Vooral de Yaka zullen hem fascineren.

In *De mensengenezers* neemt Peeters de lezer eerst mee naar de boeren van de Westhoek en daarna naar de Congolese bevolking. Het wordt een ware *Bildungsreise*, sterk geïnspireerd op het leven en de ervaringen van zijn professor antropologie Renaat Devisch.

Het is niet zomaar een boek over Congo, het is een verhaal dat een heel leven vertelt. Het is opgedragen aan de paters jezuïeten, de zusters van Maria, de Congolezen en de bewoners aan de Westhoek. Het boek is een reis van de Westhoek naar Congo en weer terug.

Het vertelt het fascinerende verhaal van de genezingsrituelen van de Yaka.

De culturele eigenheid van de Yaka-gemeenschap in het rurale Kwango in Zuidwest-Congo, en in hun gemeenschappen in Kinshasa, krijgt alle aandacht. De focus ligt bij de beleving en perceptie van het lichaam, genezingsrituelen, sjamanisme, omgang met de voorouders, krachtvoorwerpen (fetisjen) en genezers die samenwerken met de openbare gezondheidszorg.

Peeters' katholieke achtergrond en zijn jeugdherinneringen aan de Westhoek geven de toon aan. De auteur gaat op zoek naar het religieuze karakter en verdiept zich in de doden- en geestencultus.

Heel wat van de fascinaties en obsessies van de schrijver-antropoloog Devisch komen hier aan bod. Dominant is de melancholische fascinatie en obsessie voor het leven na de dood, de betekenis van hoe mensen in het leven staan. Hoe de mens zich opoffert om het verdriet van de wereld te repareren.

Peeters zoekt bij wit en zwart naar de formules die verklaart waarom we worden wie we zijn. Als antropoloog ver van huis kijkt Peeters door een telescoop om gewoontes te begrijpen.

Congolese tradities worden sterk benadrukt en de dynamische omgang met de andere in zijn anders-zijn (alteriteit). Bevooroordeelde, racistische terminologie wordt uitdrukkelijk vermeden. Rituelen zorgen voor een metaforische verandering tussen drie betekenisvelden: het veld van

het fysieke lichaam, de sociale lichamelijkheid (o.a. familie), en het brede veld van de leefwereld.

Vanuit een voortdurend veranderend perspectief onderzoekt de schrijver de antropologische beweging. Slaagt men erin zich helemaal los te maken, kan je zorgeloos en ongedwongen participeren aan een andere cultuur en dan terugkijken naar je eigen cultuur? Zwart Afrika, met name Congo, heeft dat mystieke en magische als een nog steeds levende realiteit. De Westhoek daarentegen heeft een oorlogsschuld die moet worden afgekocht. Is er een wezenlijk verschil tussen deze continenten? Remi beschouwt ontsnappen als een roeping, maar kan dat, is dat vol te houden?

Is er een antwoord op de vragen: hoe gaan andere culturen om met rusteloosheid, wanhoop, verdriet, angst, toxisch verlangen? Hoe kan de antropologie toegang krijgen tot het onzeglijke, inclusief de levenskunst van de gastgroep? Wat is de nauwe band tussen psychoanalyse en antropologie?

Stijl

Literair zou ik het werk niet durven noemen. Inhoudelijk is het interessant om te lezen, maar over de stijl valt niet veel te zeggen. Het lijkt mij eerder een in detail uitgewerkte scriptie dan een roman. Toch heeft het boek mij een flink stuk geholpen tijdens een bezoek aan het Afrikamuseum in Tervuren.

Af en toe staan er ook opmerkelijke zinnen in, die de lezer tot nadenken stemmen. Zoals bv. op blz. 97: "Bij elk gesprek zijn er onzegde dingen die de ontmoeting sturen. Het zit in de naïeve maar indringende sprongen van de taal".

Interessant zijn ook de verwijzingen naar Freud, Goethe en de psychoanalyticus Lacan.

Sigmund Freud: "Het komt er niet op aan of iets waar is, maar wel wat het voor je betekent."

Johann Wolfgang von Goethe: "Der Mensch ist ein dunkles Wesen, er weiss nicht woher er kommt, noch wohin er geht, er weiss wenig von der Welt und am wenigsten von sich selber."

"Ein Faktum unseres Leben gilt nicht insofern es wahr ist, sondern insofern es etwas zu bedeuten hatte."

Jacques Lacan: "Méfiez-vous de comprendre".

Wat zegt Peeters zelf?

"Je bent gepredestineerd door je genetica, maar ook door de verhalen om je heen. Later gebeuren er allerlei dingen in je leven. Je zet je af tegen je ouders, verhuist, maakt fouten, leert bij en stelt op een bepaald moment vast dat je je hele leven op dezelfde plek in een rondje aan het draaien bent geweest. En misschien vind je dat niet eens zo erg. *The boy can leave the farm, but the farm will never leave the boy*, zoals ze in het Engels zeggen."

Œuvre

- 1988 Debuut *Conversaties met K* is goed voor de Nieuwe-Yangprijs.
- 1991 Nominatie voor de Belgische NCR Literatuurprijs voor *Bezoek onze kelders*.
- 1993 Doorbraak met *De postbode* en winnaar van de AT&T-prijs in 1994.
- 1995 Literaire Prijs Prov. VI. Brabant voor *Het is niet ernstig, Mon Amour*.
- 2001 Longlist van de AKO Literatuurprijs & Gouden Uil voor *Acacialaan*.
- 2007 *Grote Europese Roman*, haalt de shortlist van de Libris Literatuurprijs en de longlist van de Gouden Uil.
- 2009 *De bloemen*, een autobiografische familieroman, haalde de shortlist AKO-literatuurprijs & won in 2010 de Bordewijkprijs.
- 2012 *Duizend heuvels* sluit naadloos aan bij de nieuwste trend in de literatuur, balancerend op de grens tussen fictie en non-fictie. Wint hiervoor in 2013 de Nederlandse E. du Perronprijs, maar haalde eerder al de longlist van de Gouden Boekenuil en de shortlist van de Groene Watermanprijs.
- 2017 Zowel professionele als lezersjury v/d ECI-Literatuurprijs kennen hem de prijs toe voor de roman *De mensengenezers*.
- 2019 *Kamer in Oostende*, met schilderijen van Koen Broucke.
- 2019 *Leer mij zwemmen*, een subtiel zintuiglijk verhaal.

Horen, zien en schrijven...

"We zijn steeds minder in staat om ons eigen zijn te horen, terwijl dat horen misschien wel de voornaamste voorwaarde voor creativiteit is."

George Steiner (1929-2020)

Beleefd

Door Bart Madou

Op 1 maart 2020, één dag voor de 200ste verjaardag van Eduard Douwes Dekker, alias Multatuli, was Jan Vandekerckhove te gast bij *Het Beleefde Genot* met een lezing over de *Ideeën van Multatuli*.

Inderdaad, in zeven bundels heeft Multatuli allerlei ideeën uitgewerkt, in de vorm van essays, verhalen, aforismen, brieven, paradoxen en zelfs een toneelstuk.

Meer dan duizend van die ideeën zijn verspreid over de meer dan tweeduizend bladzijden.

Hierin leren wij Multatuli kennen als een bijzonder begenadigd schrijver met een heldere en zwierige taal, vaak satirisch of ironisch en bijwijlen kon hij ook erg sarcastisch uit de hoek komen. Zijn meningen die we daarin lezen zijn verbluffend actueel en hun tijd ver vooruit, denk maar aan zijn aanklacht tegen het onrecht aan de Javanen aangedaan door het Nederlands koloniaal bewind of zijn standpunt over de vrouw, waarin hij zich als een ware feminist ontpopt.

Gelijke rechten voor man en vrouw, het was voor hem de evidentie zelve. En over God: de enige God die hij wilde kennen was de natuur en het zoeken naar kennis van die natuur was zijn religie. Waarlijk, Multatuli mag best tussen de allergrootsten van de Nederlandse literatuur geplaatst worden. In Vlaanderen maar vooral in Nederland wordt hij dit jaar overvloedig herdacht met publicaties, congressen en tentoonstellingen. Veel informatie vindt u op:
www.multatuli-museum.nl.

Horen, zien en schrijven...

"Grote vertalingen zijn veel zeldzamer dan grote literatuur.."

George Steiner (1929-2020)

Te Beleven

Door Bart Madou

In september twee filosofische en literaire figuren uit de Verenigde Staten. Op 6 september zal Henk Vandaele van VIVES het hebben over Martha Nussbaum (geboren in 1947), drie weken later horen we journaliste en schrijfster Gaea Schoeters over Susan Sontag (1933-2004).

Le nouveau Magazine Littéraire wijdde in januari een dossier aan "Les 10 philosophes qui influencent le monde". Drie van de tien zijn vrouwen, waaronder Martha Nussbaum (de andere vrouwelijke filosofen zijn de Amerikaanse Judith Butler en de Indische Gayatri Spivak).

Martha Nussbaum – ze heette eigenlijk Martha Caven, haar voorouders hebben de Nieuwe Wereld nog bereikt aan boord van de Mayflower – bezit in de Verenigde Staten als het ware de status van een filosofische rockster. Die bekendheid heeft ze vooral te danken aan haar uitgesproken houding tegenover hedendaagse problemen en uitdagingen.

Martha Nussbaum

Zij verzet zich bijvoorbeeld fel tegen elke vorm van homofobie, tegen het illegaal statuut van de prostitués, tegen het verbod op het dragen van een boerka. In tegenstelling tot haar collega Judith Butler kan ze bezwaarlijk een radicale feministe genoemd worden. Op het ethische plan kenmerkt haar oeuvre zich door de klemtoon die ze legt op de emotie als determinerende factor van het morele leven. Zij breekt eveneens een lans voor de literatuur, een noodzakelijk middel om het denken te bevorderen, en voor het behoud van de humane wetenschappen in het onderwijs.

En dan komen wij bij het enfant terrible van de Amerikaanse literatuur, Susan Sontag. De Nederlandse schrijver Benjamin Moser publiceerde vorig jaar een prachtige biografie over haar. Hij werkte er zeven jaar aan. Laten wij even een deel van de flaptekst overnemen: "Geen schrijver was zo typerend voor de Amerikaanse twintigste eeuw als de gemythologiseerde en onbegrepen, gelauwerde en neergesabelde Susan Sontag.

Geen schrijver behandelde zoveel verschillende werelden – Sontag schreef romans, dagboeken en essays over kunst en camp, porno en politiek, feminisme en homoseksualiteit, faam en stijl, fascisme en communisme. Geen serieuze schrijver hield er zoveel bijzondere geliefden op na."

Sontag is steeds politiek geëngageerd geweest, zij werd zelfs het geweten van de Verenigde Staten genoemd. Toen zij in 2001 de Jeruzalem-prijs ontving, uitte zij in haar dankrede felle kritiek op het Israëliësch beleid ten overstaan van de Palestijnen.

En ja, ook Sontag was niet haar echte naam, ze werd geboren als Susan Rosenblatt. Haar vader stierf toen ze zes jaar was en later nam zij de naam van haar stiefvader aan.

Elsenspelsels

Door Els Vermeir

OPVOEDING

Als een kind een tekening heeft gemaakt, mag je niet meer zeggen dat die mooi is. Dat las ik onlangs. Ik weet al niet meer wat de precieze reden was. Wellicht vreest men dat je zo narcistische mensen kweekt, die vol zijn van zichzelf en niks om anderen geven. (*Zou Trumps moeder ook zijn tekeningen hebben bewonderd, vraag ik me af*). Of misschien is men wel bang dat die kinderen later kunstenaars zouden worden. Godbetert, het zal je kind maar wezen! In elk geval: "wat een mooie tekening", laat dat nooit meer over je lippen komen! Wat je wel moet doen, is vragen wat het kind precies getekend heeft. En wat de betekenis is van die blauwe kleur voor de olifant en die groene kleur voor de zon. Uit het antwoord op die vraag kan je dan afleiden of het kind later bedrijfsleider, politicus of gewoon geestesziek zal worden. Als het een grijze olifant tekent en een gele zon, dan moet je je zorgen maken. Dat zou er kunnen op wijzen dat het kind zal evolueren naar een banale, doodgewone doorsneemens. En wie wil dat op zijn geweten hebben?

Wat me nog niet helemaal duidelijk is, is hoe dit te rijmen valt met die eerdere instructie van ons keurkorps aan pedagogen en psychologen, namelijk dat leerkrachten geen rode balpen meer mogen gebruiken bij het verbeteren. Rood heeft immers een zeer negatieve connotatie. (*Was rood niet ooit de kleur van de liefde?*) Het confronteert het kind met zijn gebreken en onvolmaaktheden. Een kind dat regelmatig een blad vol rood onderlijnde woorden voor ogen krijgt, denkt immers niet "ik zal wat harder moeten studeren", maar ontwikkelt een minderwaardigheidscomplex waar het nooit meer van verlost raakt.

Met andere woorden: je mag een kind niet vertellen dat het goed bezig is, maar zeker ook niet dat het slecht bezig is. Het zal wel aan mij liggen – ik ben in het licht van voorgaande adviezen dan ook totaal fout opgevoed – maar ik vind het allemaal nogal verwarrend. Vooral omdat de meningen van de zogenaamde specialisten vaak nogal snel veranderen. Het doet me denken aan de adviezen die we destijds bij onze respectieve pasgeborenen kregen. Bij de eerste: leg het kind nooit op de rug, maar

bij voorkeur op de buik. Anders zou het bij eventuele slijmpjes in de keel kunnen stikken. Zeer plausibel en begrijpelijk klonk dat – temeer daar ik ook een fervente buikslaper was. Na drieënhalf jaar buiklig, kreeg mijn eerstgeborene een broertje. Met de bijhorende waarschuwing van Kind en Gezin: leg de baby vooral niet op de buik, maar bij voorkeur op de rug. Anders loert wiegendood om de hoek! Het schaamrood stijgt me nog steeds naar de wangen telkens ik mijn oudste zoon zie, en beseef hoe die ternauwernood aan moord door zijn eigen moeder is ontsnapt!

Ik krijg al stress bij het horen alleen van al deze adviezen en instructies en slaak regelmatig een zucht van opluchting omdat ik de opvoedingsfase al achter de rug heb. Faliekant gebuisd volgens de huidige normen, maar toch tevreden en trots op het resultaat. Ik heb zo'n medelijden met de jonge moeders en vaders, die zichzelf voortdurend in vraag moeten stellen en elke zin die ze tot hun jonge kroost willen richten, vooraf moeten onderwerpen aan een vergelijkende studie op basis van psychosociaalorthopedagogische traktaten allerhande. Waarvan doorgaans gelukkig beknopte samenvattingen te vinden zijn op social media. Met de nodige varianten, zodat je de keuze kan maken die best bij je opvoedingsstijl past.

Onze ouders en grootouders beseffen eens te meer niet, hoe gelukkig en zorgeloos ze wel waren, en hoe eenvoudig het leven was toen een kind enkel braaf of stout kon zijn, en het opvoedkundig proces zich beperkte tot een cent of een stukje suikergoed in het eerste, en een pak voor de broek in het laatste geval. En dan maar beweren dat het toen moeilijke tijden waren!

Horen, zien en schrijven...

"(car) je me trouvais embarrassé de tant de doutes et d'erreurs qu'il me semblait n'avoir fait aucun profit en tâchant de m'instruire, sinon que j'avais découvert de plus en plus mon ignorance."

Descartes, *Discours de la méthode*

Les femmes de ma vie

Door Bart Madou

“J’aime les femmes. J’ai toujours aimé les femmes, la compagnie des femmes, le parfum des femmes.” Zo begint Patrick Poivre d’Arvor een boekje met als titel Les femmes de ma vie. Vandaar deze rubriek: Les femmes de ma vie, en om voor wat afwisseling te zorgen wil ik elke keer twee vrouwen bespreken die mijn leven gekruist hebben en die op een of andere manier iets hebben betekend voor mij: iemand die al gestorven is en iemand die je vandaag nog zou kunnen ontmoeten. Verwacht geen biografie, eerder een persoonlijk relaas van mijn ontmoeting en waarom deze vrouwen indruk op mij gemaakt hebben. Ditmaal:

Paula Modersohn-Becker (1876-1907) en Marlène Dumas (°1953).

PAULA MODERSOHN-BECKER, TUSSEN WORPSWEDE EN PARIJS

Paula Modersohn-Becker behoort dus ook tot het lijstje uit de vorige To-verberg van vrouwen die ons bekend zijn met de naam van hun echtgenoot, in dit geval Otto Modersohn, net als zij kunstschilder. Beiden heb ik

tientallen jaren geleden leren kennen in Worpswede. Vooral Paula maakte een grote indruk op mij, in de eerste plaats met haar portret van Elsbeth, het dochtertje uit het eerste huwelijk van haar man – hij was weduwnaar geworden -, ontroerend in zijn eenvoud. Het hing in het museum in Worpswede, wellicht een reproductie, want in privébezit.

Het was een prachtige zomerse dag toen mijn vrouw en ik vanuit het museum een wandeling maakten in en vooral rond het dorp. En kijk, wij begonnen op het kleine kerkhof en daar viel onmiddellijk een verweerd graf op: op een zerk was een liggende vrouw afgebeeld met een kind in haar schoot. Het bleek het graf te zijn van Paula Becker, vroeg gestorven, ze was pas 31. Paula Becker was vergroeid met Worpswede, een dorp niet zover van Bremen, maar niettemin bleef ze verlan-

gen naar Parijs, waar zij onder meer een tijd bij Rodin werkzaam was, maar eens ze in de lichtstad vertoefde, verlangde ze alweer naar de kunstenaarskolonie van Worpswede. In haar korte leven is het een beetje een va-et-vient geworden tussen stad en dorp. Interessant was ook haar hechte vriendschap met de beeldhouwster Clara Westhoff (die een prachtige buste van haar vervaardigd heeft), de latere vrouw van Rainer Maria Rilke. Rilke verkoos trouwens Paula boven Clara, maar toen was Paula al verloofd met de weduwnaar en schilder Otto Modersohn. (www.museen-boettcherstrasse.de)

MARLÈNE DUMAS, DE PSYCHOLOGIE VAN HET KIJKEN

Wat is er zo bijzonder aan het werk van Marlène Dumas? Eerlijk, ik zou het niet onder woorden kunnen brengen. Haar stijl in elk geval, persoonlijk zeker. Zoals je Mozart na drie noten herkent, zo herken je haar schilderijen in een oogopslag. Ze geven doorgaans de indruk dat het aquarellen zijn, maar meestal zijn het olieverfschilderijen. De indruk van vlug op het doek gebracht – misschien is dat ook zo -, geen franjes, geen clair-obscur, brede veges, geen felle kleuren. Nou ja, haar werk heeft mij van bij mijn kennismaking ermee geboeid. In *De Pont* te Tilburg kreeg ze een volledige zaal, de meer dan levensgrote figuren komen er prachtig uit. Was het daar dat ik voor haar doeken viel? Misschien, zo goed weet ik het niet meer. In 2014 was er in de stedelijke badkuip van Amsterdam de prachtige retrospectieve tentoonstelling *The image as burden*. Later ook in Tate Modern te zien. Daar in Amsterdam stond ik dan oog in oog met het werk dat mij als het ware verlamd heeft, *The painter*, eerder groot formaat: 2 x 1 m. Het is de voorstelling van een naakt meisje, een jaar of vijf schat ik, die de toeschouwer aankijkt met een ietwat nors aandoende blik. Zo te zien heeft ze haar eigen lichaam met een lichtblauw beschilderd, haar ene hand zit onder de zwarte verf, haar andere hand heeft ze in de rode verf gedoopt. Een kwetsbaar en tegelijkertijd agressief wezentje, hoe dan ook heel ambigu, zoals wel meer schilderijen van Dumas. (www.marlenedumas.nl).

En dan nog dit

Door Els Vermeir

TIJDREIZEN

Tijdreizen. Een eeuwenoude droom van de mens... Nog voor de eerste sciencefictionromans verschenen, lieten 19de-eeuwse auteurs als Washington Irving (*Rip van Winkle*), Charles Dickens (*A Christmas Carol*) en Mark Twain (*A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*) hun personages de grenzen van de tijd verkennen. In recentere tijden braken schrijvers en cineasten zich het hoofd over de paradoxen, rimpel- en vlindereffecten die zo'n uitstapjes zouden teweegbrengen. Evan Treborn (*The Butterfly Effect*), Marty McFly (*Back to the Future*) en de geniale Sheldon (*The Big Bang Theory*) kunnen ervan meespreken! Naar verluidt zou zelfs de beroemdste moderne fysicus, Stephen Hawking, ooit een feestje voor tijdreizigers hebben georganiseerd. Geen groot succes overigens, maar ja... fysici hebben dan ook niet echt de reputatie fuifnummers te zijn.

Nu: voor al deze dromers en zoekers heb ik 'breaking news' (waarbij ik meteen zondig tegen mijn eigen principe om Engelse termen te vermijden, maar het nieuws is noch schokkend, noch slechts verrassend te noemen, maar wel... ja... 'brekend' dus). Het zit namelijk zo: ik heb de voorbije maanden meerdere tijdreizen ondernomen, en ik ben er telkens zonder kleerscheuren vanaf gekomen. Integendeel zelfs!

Mijn reizen brachten me ergens in de jaren '70 van vorige eeuw. Ik dacht aanvankelijk dat ik helemaal naar het Aards Paradijs voor de zondeval was teruggekeerd, maar het betonnen pad waarlangs ik de tuin inliep, bracht me op andere gedachten. Adam lijkt me niet echt een Handige Harry, en Eva is ook al eerder een gelnagel-type (gezien haar voorkeur voor slangenleer). Onmogelijk dat een van beiden betonpaden zou hebben aangelegd. Net zomin als de naoorlogse gebouwen eromheen, trouwens. De jaren '70 dus. Het vroege zomergevoel en de wekenlange droogte deden me besluiten dat het 1976 moest zijn – al deed de totale afwezigheid van auto's me dan weer aan de autoloze zondagen van 1973 denken. In elk geval: alles was net als toen, en ik was te druk bezig met genieten om de exacte datum te controleren. De dagen begonnen met schuwe zonnestrallen door de spleetjes van de rolluiken en het zacht gekakel van kippen in de verte. Als ontwaken in het huis van mijn grootou-

ders. Ontbijten kon weer in alle rust, de klok tikte langzaam en gestaag, haar geluidsgolven leken te resoneren met een hartritme van 70 slagen per minuut – max! In de tuin ontdekte ik bloemen die ik al jaren niet meer had gezien: boterbloemen, koolzaad, pinksterbloemen en fluitenkruid... En dan die geuren! Appelbloesems, pure aarde, seringen en pas gemaaid gras... Op slag werd ik weer naar mijn kindertijd gekatapulteerd, naar zomerse zondagen met familiebezoek, eindeloze grasvelden, zeldzame witte wolkjes aan een azuurblauwe lucht. Maar het was vooral de stilte en de bijhorende overvloed aan geluid die het meest indruk op me maakte. Ik zei het al eerder: geen auto, geen bromfiets, geen vliegtuigje aan de lucht... In plaats daarvan een dertien uur durende symfonie van merels, meesjes, vinken en roodborstjes. Ik ging op de grond zitten en begon onkruid te wieden, terwijl ik genietend toekeek hoe mieren en kevertjes druk aan de slag waren en regenwormen pierelierend door takken en bladeren wriemelden. Zelden leek de wereld zo oneindig en zo eindeloos mooi... En elk geluid, elke geur, elk zuchtje wind bracht lang vergeten herinneringen naar boven aan hoe het leven toen was: als een deur die ik pas was uitgegaan, en die op slag aan het andere eind van de wereld was komen te liggen.

Ach, het heeft geen zin het trachten te beschrijven, ik kan slechts heel warm aanbevelen om zelf op expeditie te gaan naar de voltooid verleden tijd.

Maar hoe dan, zal je me vragen, want ja: dat kleine detail vergat ik te vermelden. Het goeie nieuws is, dat je er geen gesofisticeerd, hoogtechnologisch en onbetaalbaar toestel voor nodig hebt. Geen teletijdmachine, geen TARDIS, geen DeLorean... Zelfs geen kosmische snaren of wormgaten. De enige vereiste is, dat de hele wereld in 'lockdown' gaat. *Excusez le mot*, alweer. Quarantaine dus, want ja, een wereldwijde pandemie kan helpen. Al zou het zoveel leuker zijn, als het ook zonder dodelijke ziekten kon...

Horen, zien en schrijven...

"Niets bestaat of heeft bestaan dat niet iets anders veroorzaakt, heeft veroorzaakt of zal veroorzaken."

Jeroen Brouwers, *Bezonken rood*

MEDEDELING

Gezien de onzekere evolutie van de corona toestand op de cultuursector heeft het bestuur van HBG beslist om volgende regeling te volgen:

1. Het lidgeld van 2020 loopt door in 2021.
2. De toverberg wordt verder verdeeld aan de abonnees.
3. De meeste evenementen van 2020 worden verplaatst naar 2021 afhankelijk van de beschikbaarheid van de sprekers en passende lokatie met respect voor de geldende coronamaatregelen. Verdere info over plaats en tijdstip volgen van zohaast er duidelijkheid is.
4. Alle uitstappen geprogrammeerd in 2020 zullen hoogstwaarschijnlijk niet meer doorgaan.

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING